

ISSN 0284 0359

aja lugu

JUULI 1991

4

SAATEKS

Uhing METROO korraldas 1991 a. kevadel ettekandesarja teemal "Eesti ja väliseestlased". Põhjuseks oli, et kolme-nelja viimase aasta jooksul puhkenud tihe suhtlemine kodumaaga on tugevasti mõjustanud välis-eesti ühiskonda ja väliseestlaste igapäevast elu. Ligi pool sajandit omaette ja kardinaalselt erinevates - kodumaal või paguluses - elanud eestlased said korraga võimaluse omavaheliseks läbikäimiseks. Selle ulatusest, iseloomust ja järeldustest puudub seni ülevaade.

Kuuel ettekandeõhtul esinesid 12 eri organisatsiooni või ala esindajat, kelle ülesandeks oli lähemalt valgustada seda uudset suhtlemis- ja kohanemisprotsessi meie rahva elus, eeskätt väliseestlaste seisukohast. Esinema oli palutud isikud, kellest on teada, et neil on kodumaaga suhtlemisest tegelikke kogemusi.

METROO on katsunud jõudumööda oma tegevuses esitatud mõtteid ja arutlusi suuremale üldsusele esitada, seda senini kolme raamatu läbi. Seekord on ettekandesari kogutud "Aja Loo" nr 4 kaante vahele, mille koostas ja tegevtoimetas Jüri Seim. Sisu ei taotle ürituse täpset edasiandmist, samuti on pidanud täielikult ära jääma ettekannetele järgnenud läbirääkimiste osa, mis oluliselt täiendas igat ettekantud ainet.

Loodame, et kogumik on kasulik ja põhjustab sõnavõtte.

Toimetaja

"AJA LUGU" / "AJA KIRI"
toimetus & talitus
Enno Klaar
Gränsvägen 18
S-16352 SPÅNGA
Telefon 08-7611777
Postižiro: 12 77 47 - 4

Juunis ilmub "Aja Kiri" nr 59
Autorid: Mati Hint,
Lia Hänni, Leo Kaagjärv,
Mardi Valgemäe, Valter Rand,
Raimond Kolk, Tiit Salasoo.
Üksiknumbri hind: 30 SEK.

"Aja Loo" nr 4 tegevtoimetaja Jüri Seim
Teet Kallase žarž

1990

PE $\frac{A}{1223}$ A

EESTI VABARIIGI VALITSUS EKSIILIS

ENNO PENNO

Keegi ei saa salata, et Eestis olukord on dramaatiliselt muutunud, vaatamata okupatsiooni jätkumisele. Sellega ühenduses on ka suhted ja suhtlemine kodu- ja väliseestlaste vahel tihenunud ja võtnud teise iseloomu. On omal kohal, et katsuda neist ülevaade saada ja veidi ajaloo perspektiivigi nende suhtes rakendada - on ju enamikul väliseestlastel juba 46 aastat tulnud elada võõrsil. Alles kõige viimasel ajal on märgatavam arv uustulnukaid tekkinud nimetatud enamuse kõrvale.

Nõukogude Liidu okupatsioonivõim koos oma kvislingitega sundis 1940. aastal EV kõrgemat täidesaatvat võimu - Vabariigi Presidenti välja kuulutama uue Riigivolikogu valimised, milline kogu omakorda muutis Eesti riigikorra ja avaldas soovi astuda NL-u koosseisu. Need sammud olid muidugi kahekordselt õigustühised; president talitas otsese, tema isiku ja perekonna vastu suunatud väljapressimise surve all ja, teiseks, rikuti põhiseadust ja teisi seadusi rängalt.

Riigivolikogu valimised, nn. juulivalimised, kutsusidki välja esimese suurema poliitilise vastuaktsiooni okupatsioonivõimu vastu. Poliitiliste organisatsioonide, s.o. erakondade baasil seati kiiresti igas valimisjaoskonnas kommunistlikule rindele vastaskandidaat üles. Kuigi rahvuslikud kandidaadid ebaseaduslikult olid takistatud valimistel esinema, sai sellega välismaailmale selgemaks "valimiste" tõeline iseloom. Samuti olid Saksa okupatsiooniaegse rahvusliku vastupanuliikumise kandjad suurel määral endiste erakondade üksikliikmed. Selletõttu oli loomulik, et Jüri Uluots püüdis kaasa tõmmata võimalikult laia koalitsiooni valitsusse, mille ta nimetas ametisse Otto Tiefi juhtimisel Saksa rinde kokkuvarisemise eel Eestis. Valitsusse kuulus ka poliitikuid, kes juba viibisid väljaspool kodumaad ja nendega liitusid veel mõned ministrid, kel õnnestus Nõukogude okupatsiooni eest põgeneda Rootsi 1944. aastal. Kuna Lääneliitlased ei võtnud ette midagi, mis relvavenda Stalinit oleks võinud ärritada, ja veel vähem tegi seda Rootsi riik, leidsid VV liikmed teid väljaspool valitsust, kuidas rakendada tööle pagulasi organiseerides ja juba siis poliitilist selgitustööd välismaailmale sihtides. Samavõrra, kui okupatsiooni haare Eestis muutus totaalsemaks, nõrgenesid ja praktiliselt

katkesid kontaktid kodumaa ja Rootsi eesti organisatsioonide, kui ka üksikisikute vahel.

Pagulasühiskonnas esines üsna tugevaid vastolusid, osalt kodunt kaasa tooduid. Üheks võimaluseks luua kõiki ühendav organ, mis ka väljaspoole võiks esindada Eestit, kiti olevat uue VV-e moodustamine. Nagu teada, sooviti seda läbi viia eri ringkondade poolt eri menetlustel. Mitte kokku leppides tekkiski mõneks ajaks isegi kaks eksiilvalitsust. Üks neist on n.ö. välja surnud, teine aga, mis moodustati jaanuaris 1953.a. August Rei kui valitsuse vanima liikme poolt, on täiendamise teel suutnud hoida Eesti valitsusorganite kontinuiteeti tänaseni. Sellel asjaolul on olnud, ja on veelgi, tunduv sümboolne väärtus.

VV-e kontakt kodumaal olevate poliitiliste ringkondadega on olnud, nagu ka pagulastel üldiselt, olenev NL-u raudkardina tihedusest. Tänu nüüd juba paar aastat kestnud avalikustamisele on kodumaal muude küsimuste kõrval ka mõtteid avaldatud, algul omavahel, hiljem ajakirjanduses, kuidas suveräänsuse liini Eestis ühendada põhiseadusliku kontinuiteedi ehk järjepidavusega VV eksiilis näol.

Esimesed kontaktid olid isiklikud, kus väljendati mõlemalt poolt informatsiooni vahetamise soovitatavust. Kodumaal tuli VV kui legaalne täidesaatev võim kõne alla 1990.a. keskel Eesti (Kongressi) Komitee juhatuses. Seejuures eeldati, et valitsus eksiilis viib täide Eesti Komitee otsused. Ettepanek tekitas ka vastuseisu, aga Eesti Kongressi III istungjärg võttis vastu otsuse, mille kohaselt Eesti Komitee tegi Peaministrile Presidendi ülesandeis ettepaneku viia dekreediga kehtivasse kodakondsuse seadusse teatud muudatused. Selleks oli pretsedent 1957. aastast, mil August Rei andis kodakondsuse muutmise ja täiendamise seaduse, mille kohaselt EV.kodanikud ei kaotanud enam oma kodakondsust teise kodakondsusse astudes.

Kokku puutudes Ülemnõukogu inimestega tunnetasime nende ja E.Komitee puudulikku koordineerimust, millest tekkis mõte kokku saada kõigi kolme, s.o. ÜN, EK ja VV vahel üheaegselt. Ka ÜN-l olid muutunud aktuaalseks õiguslikud probleemid ühenduses m.s. kodakondsuse ning rahvaesinduse töökorra ja valimisega. Käesoleva aasta jaanuarikuus toimus Stockholmis ümarlauakõnelus, millest võttis osa ÜN õigus- ja riigikaitsekomisjoni liikmeid ja Eesti Komitee ning Vabariigi Valitsuse (eksiilis) esindajad. Kõnelus näitas mitmeid arvamuste lahkuminekuid ÜN ja EK vahel, millised peaksid olema tuttavad kodumaa ajakirjandusest, mida ju refereeritakse ka eesti ajalehtedes Rootsis. Teisest küljest oli palju küsimusi, milles leiti üksmeel ja, mis veel tähtsam, avati loodetavasti viljakas diskussioon, et lähendada allesjäänud eriseisukohad teineteisele.

Nagu selgub kokkusaamise lõppkommünikeest oldi näiteks ühisel arvamisel, et nn. üleminekuaja seadused ei ole siduvad tulevasele iseseisvas Eestis valitud rahvaesindusele. Vabariigi Valitsus eksiilis omalt poolt tunnistas oma valmisolekut poliitilisteks sammudeks, mis toetasid Eesti üleminekut täielikule iseseisvusele ja mille kohta Eestis on konsensus eri poliitiliste voolude vahel.

Eksiilvalitsuse seisukoht on, ja on olnud, et nii pea kui võimalik üle anda oma volitused Eestis asuvale valitsusele - muidugi kui sel on rahva vabalt väljendatud usaldus. Senine koostöö on seda päeva kindlasti lähemale toonud.

Kommünikee

25. - 27. jaanuaril 1991 toimus Stockholmis Eesti Maja ruumides Eesti Vabariigi Valitsuse eksiilis korraldatud nõupidamine Eesti Vabariigi Valitsuse eksiilis, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu õiguskomisjoni ja riigikaitsekomisjoni liikmete ning Eesti (Kongressi) Komitee esinduse vahel.

Nõupidamisest võtsid osa Eesti Vabariigi Valitsuse eksiilis esinduskoosseisus Heinrich Mark, Aino Lepik von Wirén, Peeter Luksep, Mihkel Mathiesen, Enno Penno, Aleksander Terras, Jaan Vilval ning eksperdina Sven Alur Reinans, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed Tõnu Anton, Kaido Kama, Peet Kask, Ahti Kõo ja Rein Tamme, Eesti Komitee esinduskoosseisus Tunne Kelam, Jüri Adams, Mart Laar ja Vardo Rumessen.

Nõupidamisel arutati Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise õiguslikke ja poliitilisi probleeme ning ühistegutsemise võimalusi.

Nõupidamisest osavõtjad on ühistel seisukohtadel alljärgnevas:

Eesti Vabariigi Valitsus eksiilis saab volitused üle anda ja tegevuse lõpetada, kui okupatsioon Eestis on lõppenud ning on taastatud põhiseaduslikud riigivõimuorganid.

Eesti Vabariigi Valitsus eksiilis on vajaduse korral valmis toetama üleminekuperioodil neid poliitilisi aktsioone, mille kohta valitseb Eestis iseseisvust taastavate poliitiliste jõudude kokkulepe. Peeti vajalikuks Eesti väliseksperptide abi üleminekuperioodi üksikprobleemide lahendamisel. Eesti Vabariigi Valitsuse eksiilis liikmed ja eksperdid avaldasid valmisolekut selliseks koostööks.

Kui asutakse uue seadusandliku esinduskogu valimisele veel üleminekuperioodi kestel, peetakse väga soovitavaks poliitiliste jõudude kokkulepet valimise aja, valijaskonna ja valitava kogu volituste suhtes. Seejuures ei ole valimisõigus nendel valimistel samastatav Eesti Vabariigi kodakondsusse arvamisega. Põhiseadusliku Riigikogu valimine on võimalik alles pärast okupatsiooni lõppu.

Üleminekuperioodi seadused ei kuulu *de jure* eksisteeriva Eesti Vabariigi õigussüsteemi. Nende kehtivuse pärast okupatsiooni lõppu otsustab iseseisva Eesti Vabariigi põhiseaduslik esinduskogu. Ühteaegu tuleks üleminekuperioodi ümberkorraldusi Eestis käsitleda ettevalmistava etapina iseseisva Eesti poliitilise süsteemi väljakujundamisel.

Eesti poliitilise arengu otsustamine NSV Liidu referendumite teel on ebaseaduslik ja sellise referendumite tulemus on Eestile õigustühine.

Stockholmis, 27. jaanuaril 1991.

EESTI NOORTETÖÖST ROOTSI TINGIMUSTES

JAAN SEIM

Kavatsen tänases ettekandes rääkida oma tööst Eesti Noortetöö konsulendina ja põgusalt peatuda noorte tegevuse võimaluste juures rootsi-eestlaste hulgas.

Minu töö noortekonsulendina sai alguse 1990.a. sügisel, kui asusin sellele kohale koos Piia Paljak-Särlefolk'iga. Töötame kumbki 10 tundi nädalas. Kokku täidame sellega pooleaja koha. Meie büroo asub Eesti Maja teisel korrusel Stockholmis, kuhu huvilised on teretulnud. Kõige kindlam on enne telefoni teel (10 68 07) kindlaks teha, kas me kohal oleme.

Töö noortekonsulendina on mitmes mõttes iseseisev ja vaba. Kuid enne, kui hakkan seda lähemalt tutvustama, tahaksin lühidalt kirjeldada meie töötuba ja seal asuvaid materjale, mis ju mõnes mõttes on meie töövahendid. Nendest rääkides tekib loodetavasti teatud ettekujutus meie töömeetoditest. Muidugi, kontor nagu kontor ikka - kirjutuslaud, riiulid, kapid jne. Aga kappides ja riiulitel leidub raamatuid ja brošüüre, kaustasid ja mappe. Viimastesse on kogunud pabereid ja jätnud jälgi varasemad noortekonsulendid (läinud 10 aasta jooksul on neid olnud 5 inimest minu arvestuste kohaselt).

Mitmed kaustad sisaldavad Riikliku Noortenõukogu materjale. Riiklik Noortenõukogu, ehk rootsi k. Statens Ungdomsråd, on keskne Rootsi asutus, mille kaudu riik jagab majanduslikku toetust Rootsis tegutsevatele noorteorganisatsioonidele. Eesti osas toimub jagamine Eesti Komitee kaudu, kelle üks osakond on Eesti Noortetöö. Käesoleval aastal on summa, mis meie tegevuseks määratud, natuke üle 400.000 Rootsi krooni. Selle rahaga makstakse noortekonsulentidele palka, tasutakse administratiivsed kulud ja toetatakse mitmesuguseid noorte üritusi, laagreid jms.

Igauks, kes kavatseb korraldada mingit eesti noortele suunatud tegevust, võib selleks taotleda majanduslikku toetust Eesti Noortetöölt. Toetuspalved võetakse kaalumisele Kooli- ja Noortetoimkonnas, mis koosneb umbes 25 noortejuhist ja pedagoogist Suur-Stockholmi piirkonnas. Toimikond käib koos umbes 3 korda semestris. Oma otsused annab toimikond edasi Eesti

Komitee juhatusel, kes kinnitab need vormiliselt, seejuures peaaegu alati toimkonna soovitusel kohaselt.

Aastakümneid ja veel praegugi on suurimaks toetusesaajaks olnud eesti skautlikud organisatsioonid Rootsisis. Peale nende saavad toetust näiteks eesti rahvatantsijad mitmel pool, segakoor Cantus Est, tenniseklubi SET, võrkpallimeeskond Polyester. Laagritest ja kursustest said viimasel aastal toetust laskelaager, rahvaülikool, noorte suvelaager ja suusalaager.

Kes on noor?

Kui vana on noor, kes on õigustatud saama riiklikku toetust? Riikliku Noortenõukogu definitsiooni kohaselt on selline noor 7 kuni 25 aastat vana. Kui palju sellevanuseid eestlasi leidub Rootsisis ja kes nad on? Vastuse saamiseks tuleb minna Noortetöö büroo aukartustäratavalt suure kapi juurde, avada neljast uksest alumine parempoolne ning sealt välja võtta noorte kartoteek. Selles on tähestiku järjekorras nime järgi kaartidele registreeritud kõik meile teadaolevad eesti soost noorted üle Rootsi vanuses 7-25 aastat. Nende arv on praegu peaaegu 1000. Kindlasti on neid rohkem, võibolla kaks korda rohkemgi, aga raskus seisab andmete saamises. Rahvaloendus siin meid ei aita, sest Rootsisis ei registreerita inimesi nende rahvuse järgi. Sellepärast saame meiegi oma informatsiooni tihti üsna juhuslikul viisil.

Kartoteek on üks meie tähtsamaid töövahendeid. Selle aktuaalsena hoidmine näiteks aadresside osas on suur, aga vajalik töö, kui tahame noortega kontakti pidada näiteks ringkirjade väljasaatmise läbi. Meie unistus on viia terve kartoteek üle arvuti peale. Praegune aeganõudev manuaalne menetlus tundub kui mitte just kiviaegne, siis vähemalt paarkümmend aastat ajast taga küll.

Muudest kaustadest ja materjalidest ma ei hakka lähemalt rääkima. Nendes leidub igasuguseid koosolekuprotokolle, kirjavahetust jms. Üks mapp sisaldab andmeid kõikvõimalike stipendiumide kohta, mida eesti soost noored võivad taotleda.

Bürokraatia bürokraatiaks - noortetöö juures on ikkagi kõige tähtsam tegevus ise, kuhu noori koondada. Kuidas võib hinnata eesti noortele suunatud tegevust? Kas seda on liiga vähe või parajalt? On see ühekülgne või variatsioonirikas? Vastus oleneb osaliselt vastajast endast. Missuguse vanuse ja missuguste huvidega on tegemist?

Minu hinnangu järgi leidub meil teatud arvuliselt piiratud grupp noori, kes suhtlevad teineteisega elavalt, võtavad osa paljudest eesti üritustest ja näitavad üles suurt aktiivsust. Nad on tundnud üksteist juba lasteaedadest ja koolidest saadik ja läbi käinud võibolla ka perekondlikul pinnal. Paistab, et neil on rohkesti eesti tegevust ja et nad oskavad seda vajaduse korral ka ise luua. Näib, et nemad igatahes hätta ei jää.

Teise gruppi, kes on arvuliselt palju suurem, kuuluvad need noored, kes harva või üldse mitte ei võta osa eesti üritustest. Nende hulgas on Noortetöö tööpõld palju suurem, aga "saak"⁷

tunduvalt ebakindlam ja konjunktuursem. Suhete loomine nende noortega on mõnes mõttes palju suurem kunst. Kui esimesse gruppi kuuluvad noored, kellele eestlus on juba n.ö. emapiimaga sisse söödetud ja nad on selle sees, siis teise grupi noored vaatavad eestlust kõrvalt ja nende hoiak on skeptilisem. Nemad mõõdavad eesti tegevust samasuguse mõõdupuuga kui kõike muud, mida ümbritsev ühiskond neile pakub. Rootsi osa kvantitatiivne ülekaal selles on aga teada.

Juhtide leidmine

Tegelikult võiks siin siiski palju ära teha, kui leiduks küllaldaste oskuste ja al gatusvõimega juhte, kellele oleks ka piisavalt järjekindlust ja isegi jonnakust midagi läbi viia. Et üks üritus või mingit laadi tegevus inimeste teadvusse kinnistuks ja neile omaseks muutuks, selleks kulub palju aega, vahel semestreid ja aastaidki. Sellepärast pean noortekonsulendina üheks oma tähtsamaks ülesandeks selliste inimeste leidmist, kes oleksid võimelised juhi funktsioonis esinema. Pean silmas inimesi, kellel on juhtimiseks vajalikke omadusi ja erialaseid teadmisi ja oskusi ükskõik missugusel alal, nagu muusika, tants, film, teater, kirjandus, kokakunst, sport, loodus, tehnika, arvutid.

Just praegu põeb juhtide puuduse all eesti skautlus Rootsis. Stockholmi osas on kriis eriti tunduv ja siin ei toimu momendil minu teada mingisugust korrapärasest skautlikku tegevust. Millest see tingitud on? Raske on täielikult vastata, aga on selge, et uute juhtide väljaõpetamisega ei ole toime tulnud. Oma osa mängib ehk ka mineviku liigne ülistamine, kui Stockholmis tegutses 3 aktiivset ja elujõulist lipkonda: Kalev, Karu ja Tuulemaa. Tänapäeval pole enam kandepinda 3 lipkonna tegevuseks ja oleks ammu aeg nende olemasolevad ressursid kokku lüüa. Sellest on ka juttu olnud, aga siamaani tagajärjeta.

Noorte aktiveerimine ei ole alati sugugi kerge. Samade raskuste ees kui Eesti Noortetöö seisavad mitmed rootsi noorteorganisatsioonid. Üldine noorte hoiak end mitte lasta siduda ega suunata ülaltpoolt on ilmne terves ühiskonnas. Vaba aja ja meelelahutusliku tegevuse ülepakkumine noortele teeb, et valikuvõimalused on suured ja konkurents tugev. Seejuures peab eesti tegevus võistlema kõige muuga, mida ümbritsev rootsi ühiskond pakub.

Ometi leidub meil ressursse. Meil on noori, teatud summasid, noortekonsulendid (ka Göteborgis), Eesti Maja Noortekodu (mis küll vajab korrastamist), rida noorteorganisatsioone ja eesti vabaõhupiirkondi, nagu Veskijärve, Kungla, Metsakodu ja Koitjärve. Tarvis on ressursse otstarbekohaselt rakendada seal, kus neist on kõige rohkem kasu. Tarvis on ka optimismi tuleviku suhtes, julgust plaane teha.

Lähitulevikus on kavas mitmed noortelaagrid. Mais toimub laskelaager, suvel leerilaager, rahvaülikool ja noortelaager ning loomulikult laste suvekodu. Sügisel on kavas noortefestival OTSE. Ma ei taha ka jätta nimetamata eesti koole Stockholmis ja Göteborgis ning täienduskoole. Nende tähtsust ei saa üle hinnata muuseas juba selle tõttu, et nad loovad

noortele sõprusringe ja -kontakte, mis võivad jääda püsima eluajaks.

Kontaktid kodumaa noortega

Uus moment siinse eestlaskonna elus on tihenened kontaktid Eestiga. Peale muu on see tähendanud paljude inimeste, ka noorte, asumist Eestist Rootsi. Ka nende kaasatõmbamine meie tegevusse on Noortetöö ülesanne. Kuigi siin tuleb toimida tasa ja targu. Siin sündinud eesti noorte ja Eestist tulnud noorte kokkusulatatamine on küllaltki delikaatne küsimus. Juba keelebarjäär on märgatavalt suur. Peale selle esineb ettekujutusi üksteisest, mis alati ei vasta tõele. Siin peab laskma ajal asjad paika panna ja mitte vägisi asetama inimesi olukordadesse, mis tunduvad neile ebaloomulikud. Ühise keele leidmiseks tuleb aktsepteerida, et ollakse erinevad.

Siiski teame mitmeid juhuseid, kus hiljuti Eestist siia asunud noored on orgaaniliselt sisse elanud välis-eesti ringkondadesse ja sellega toonud värsket verd ja uusi impulsse meie tegevusse. Näiteks läks alles paari nädala eest käiku uus üritus, mille eestvedajateks on nii paguluses sündinud kui ka hiljuti Eestist tulnud nooremad inimesed. See Noorte kõrtsiks ristitud ettevõtmine tahab olla kohtumiskohaks siia üles kasvanud ja Eestist hiljuti siia asunud noortele. "Kõrts" käib koos iga kahe nädala tagant Eesti Maja Noortekodus.

Mu jutt, mis algas mappide ja kaustade vahel meie büroos, on läinud üle põhimõtteliste küsimuste peale. Oletati näitab see kui laiahaardeline peaks olema Noortetöö spektrum. Võime olla konkreetne ja ühtlasi visionaarne on omadus, mis tuleb selles töös kasuks. Kas see alati õnnestub või mitte, on teine küsimus.

Arvan, et eestlus elab murrangulisel ajal. See, mis paguluse algkümnenditel oli eesti kultuuri otsene jätk ja aegamööda transformeerus pagulaskultuuriks, konfronteerub täna uue avatud Eestiga. Leidub neid, kes arvavad, et ühist keelt nende kahe vahel pole võimalik leida ja ennustavad Välis-Eesti peatset haudaminekut. Mina arvan, et sünteesi leidmine Kodu- ja Välis-Eesti vahel on siiski täiesti mõeldav. Kasutagem aga selleks ära neid võimalusi, mis meil täna on. Ärgem muutugem nostalgiliseks mineviku saavutuste suhtes ega unistagem ebamäärasest tulevikust. Elame ju siin Rootsis ja praegu on meil aasta 1991. Ehk nagu ütles Artur Alliksaar:

Ei ole möödunud või tulevaid aegu.
On ainult nüüd ja on ainult praegu.
Säilib, mis sattunud hetkede sattu.
Ainuski silmapilk teisest ei kattu.

Högdalenis 12. märtsil 1991

EESTIGA MAJANDUSSIDEMEID LOOMAS

JUTUAJAMINE TOOMAS KÄBIN'IGA

Tünneme Sind majandusmehena, kes on väga palju Ida-Euroopas liikunud. Kas Sa jutustaksid meile, millega ühenduses see on toimunud ?

On õige, et olen peagu 10 aastat sotsmaades töötanud, tegelikult kõikides Ida-Euroopa maades, seejuures 2½-3 viimast aastat otseselt Eestis. Selles suhtes on mul siis väliseestlaste seas privileeg olla üks neist vähestest, kes elukutseliselt tegelevad Eestiga.

Minu tööandjaks on Rootsi Eksportnõukogu (Exportrådet). See on asutus, mille tegevuse maksavad kinni Rootsi ettevõtted ja riik (Välisministeeriumi kaudu) ühiselt. Töötame konsultatsioonifirmana abistamaks Rootsi ettevõtteid, kui neil tekib küsimusi Rootsi väliskaubanduse ja ekspordi alal. Meie konsultatsioon on tasuta, kui on tegemist firmade abistamisega eksporttehingute otsesel läbiviimisel. Ülejäänud osas, näiteks turu-uuringute tegemisel või mingi firma asjade otsesel ajamisel (kui see firma ei soovi mingil põhjusel oma nime all turul esineda), võtame oma töö eest muidugi tasu. Oma plussiks loeme ka seda, et püüame alati olla objektiivsed.

Umbes 2½ aastat tagasi tekkis Rootsi majandusringkondades väga suur huvi Eesti vastu. Tol ajal ei olnud otsekontaktid Eesti majanduse ja tööstusega veel võimalikud. Alustasime siis suhete loomisega Plaanikomitee ja Kaubanduskoja juures. See oli 1988. aastal, mida võiks minu meelest nimetada null-aastaks, mis puutub majanduslike suhete loomisse Rootsi ja Eesti vahel, aga ka paljudes teistes ühendustes.

Mida olete korda saatnud nende kolme aastaga ?

Kolm aastat tagasi ei olnud meil mingit ülevaadet Eesti tööstusest ja majandusest - nüüd meil see on olemas. Need aastad on väga õpetlikud olnud nii Eesti kui Rootsi poolel. Eestis puudus 1988 igasugune arusaamine sellest, mis on kapitalistlik majandus ja kuidas selle tingimustes võib toime tulla. Ka Rootsis on selle aja jooksul palju õpitud Eesti ühiskonna ja mõtteviisi kohta.

Ka on paranenud ühendused Eesti ja Rootsi vahel. Kaubavedu töötab nüüd juba enam-vähem normaalselt. Mis telefoniühendusse puutub, siis

on Eksportnõukogul nüüd mobiiltelefon, millega võib üle Soome Tallinnaga rääkida. See lihtsustab sidepidamist väga.

Ka on Eestis hakatud majandusajade üle teistmoodi mõtlema. Alguses oli muidugi väga palju juttu turumajandusele üleminekust, et mis samme ette võtta jne. Nüüd juhtusin Eesti televisioonis nägema majandusdebatti, milles oli juba selgelt tunda, et mõtteviis on muutunud. Ma ei ütle ju, et see oleks Eksportnõukogu saavutus, aga mingil määral ehk siiski.

On siiski ka teisi kogemusi. Mõnel pool suhtutakse turumajandusse vaenulikult. Käisime Narvas ettevõtetel külas ja loengut pidamas, kuulajateks vene direktorid. Üks neist tõusis lõpuks üles ja ütles: "Ei, meil pole siin midagi õppida. Teame küll, et tahate meilt odavat tööjõudu saada, selleks te siia tulete. Meie aga saame ise hakkama". Umbes nii, et: minge minema! Meie siiski ei läinud, sest arutasime, et mida rohkem nad tahavad läänega suhelda, seda rutem peavad nad turumajandusele üle minema. Ja mida kiiremini nad seda teevad, seda kiirem tuleb ka Lenini pilt kolinal seinapealt alla. Nii et me ei lahkunud sealt, teades, et on olemas ka tehaseid, kus on mõistlik juhtkond.

Missugused võimalused on praegu Rootsi-Eesti kaubavahetuseks ?

Eksportnõukogul on Tallinnas esindus 1990.a. maist alates. Meil on tööle palgatud üks eestlanna, kes valdab hästi rootsi keelt. Tema ülesandeks ongi luua võimalikult palju sidemeid Eesti ja Rootsi firmade vahel. Eesmärgiks on muidugi suurendada Rootsi ekspordi. Kahjuks on ekspordivõimalused Eestisse praegu väga piiratud, sest enne tuleb midagi Eestist osta, et Eesti ettevõtetel oleks mingi majanduslik alus meilt ostmiseks.

Need sektorid, mille vastu Rootsis huvi tuntakse, langevad tegelikult väga hästi kokku Eesti tootmispotentsiaaliga. Need on mets ja metsasaadused (puit, paber, mööbel jne.), edasi metallitööstuse produktid, ja siis õmblustöö. Rootsi asjatundjad, kes on Eestis käinud, leiavad, et Eestis õmmeldakse väga hästi, aga et kangaste kvaliteet ei ole hea.

Kaubavahetuse kohta Eesti ja Rootsi vahel meil praegu andmeid ei ole, sest puudub statistika. Pealegi käib osa Eesti väliskaubandusest endiselt Moskva kaudu, väga palju on ka vahetuskaubandust. Aga me hindame kaubavahetuse suuruseks siiski mõnisada miljonit krooni aastas mõlemas suunas.

Milles seisnevad praegu probleemid ?

Võibolla on üks probleemidest, et eestlased näevad probleeme igasuguses seoses. Selle asemel, et kaevata ja viriseda tuleks neil hoopis perspektiive üles seada: kus on võimalik äri teha? Turumajandusega jätkuvalt harjumatud, puudub neil igasugune ülevaade meie turust - see on ehk esimesi pessimismi põhjusi. Nii kaugele on siiski jõutud, et ollakse ettevaatlikumad oma kauba väljapakkimisega. Oleme oma nõuandmisega nii kaugele jõudnud, et üha rohkem firmasid on hakanud järele mõtlema, mida nad võiksid toota. See on palju huvitavam. Sest Eestis on küllaltki palju moodsat lääne tehnoloogiat, mis on saadud Moskva kaudu.

Kahjuks ei osata seda tehnoloogiat sageli rakendada tänu juhtimise

(management) puudulikkusele. Plaanimajanduslik mõtlemine annab end ka jätkuvalt tunda. Kui ettevõttel pole kunagi omanikku olnud, siis on direktoril muidugi kõige mugavam võimalikult vähe teha, ütleme ümber suunata oma tootmist. Ometi oleks toodangu uuendamine praegu eriti vajalik arvestades tooraine puudust.

Sellest kõigest saame meie, eestlased, aru. Teame, et see on süsteemist tingitud. Meie rootsi kolleegidel on seda raskem mõista. Peame üldse väga palju niisuguste pedagoogilistee ülesannetega tegelema, selgitama, miks üks kui teine asi Eestis on nii või naa.

Mis on Eesti ettevõtjate suurimad raskused äritegemisel Rootsis ?

See, et süsteem on nad õpetanud ekstreemselt umbusklikuks. Kui üks Eesti ettevõtja tuleb äriasjus Rootsi, siis ei ole tal kerge. Siin ta kedagi ei tunne ja ta tunneb end täieliku võõrkehana. Loomulikult arvab ta, et teda iga minut petetakse. Hindadest ja lepingutest puudub tal ülevaade. Enamasti ei oska ta lepingut üldse koostada ega tea, mis punkte see sisaldab. Kui ta kuskile alla kirjutab, siis ei tea ta, kas see on nüüd õige või vale. Kui ta pöörduks meie poole Ekspordnõukogus, siis võiksime teda mitmel viisil aidata, eriti siis, kui ta mingit lepingut alles hakkab alla kirjutama. Saame talle anda tema Rootsi partneri kohta informatsiooni, kas see on soliidne või mitte, saame aidata lepingu teksti koostamisega, et vältida ebameeldivusi hiljem.

Et Eestis on puudunud igasugune ärijuriidika - sellealaseid juriste lihtsalt ei ole -, siis ei ole ka vastavat seadusandlust olemas. Ja tihti peale tuleb eestlane meie juurde mingisugust lepingut arutama, kus kõik punktid on kuidagi "umbes": "Noh saab ka jah nii...". Aga lepingus peab seisma kas nii või naa, mitte "niimoodi" või "eks ole". See muidugi ärritab rootslast, sest temal on ärialane täpsus n.ö. veres.

Aga läheme edasi. Kui lääne äriinimene sõidab välja mingile nõupidamisele, siis oodatakse temast tagasisõidumisel, et tal on mingi leping sõlmitud või muu tulemus ette näidata. Eestlase peamine eesmärk võib olla välismaale pääsemine - puht inimlikult arusaadav, aga seda ei mõista rootslane. Nii et eestlasel võib äriiline strateegia üldse puududa: miks ta sõidab ja mis volitustega. Kui rootslane ärivestluses kuidagi ummikusse satub ega edasi ei saa, siis ta helistab koju või saadab faxi, et tagasisidet saada. Seda võimalust eestlasel tavaliselt ei ole, sest ta ei ole mõelnudki sellele. Talle võibolla ei olegi nii oluline, et mingi leping kohe saab tehtud - kui ei saa, siis sõidab järgmine kord jälle. Aga rootslane ei saa sõita uuesti, sest tema kasvatus ei ole niisugune. Ja kes maksab kinni tema uued kulud ? Kui ta ise on ettevõtja, siis peab ta seda tegema oma taskust. Selline perspektiiv teeb ta efektiivseks.

Siin näeme vahet suurettevõtte (ja riikliku ettevõtte !) ja väikefirma vahel. Väikefirma ei saa raha raisata, temal tuleb oma taskust maksta. Hiljuti toimus Stockholmi Messil restoranide ja hotellide näitus, kuhu Eestist oli tulnud oma 60 esindajat, nende seas palju väikeettevõtete omanikke. Need muidugi jooksid hommikust õhtuni ringi põhimõttel aeg on raha. Loodan, et nad olid küllalt edukad ja leidsid/ostsid, mis neil oli vaja. See igatahes näitas, et pealehakkamise puudust Eestis veel ei ole.

Kas seadusandlus Eestis on investeerimiseks soodus ?

Praegu töötatakse Eestis välja palju uusi seadusi, mille järele on kindlasti ka vajadus. Tehakse uusi seadusi, aga mõtte mall on ju tahes-tahtmata leninistlik, praeguse Eesti ühiskonna, mis on veel stagnaajas kinni, produkt. Paljud kehtestatud seadustest ei ole meile, ettevõtjatele, vastuvõetavad - nad ei ole meile huvitavad. Siin on jällegi erinevate arusaamistega tegemist. Selgitan seda lähemalt.

Ütleme, et eestlaste arvates on näiteks mingi uue seadusega väliskapitali Eestisse meelitamiseks loodud soodsad tingimused. Kapitaliomanik aga kaalub nii, et kuhu ma nüüd siis eelisjärjekorras investeerin - on see Eesti või Venemaa, Poola või Ungari, Portugal või Taiwan. Loomulikult valib ta selle tema seisukohast kõige huvitavama maa välja. Aga Eestis ei ole, mulle tundub, veel nii kaugele jõutud, et võrreldakse enda võimalusi kõigi teiste maadega. Muidu naljatad, et vaene kui hindu sant, aga viimati kui ma Eestis viibisin, oli Tallinnas avatud üks india restoran; hindu on juht ja eestlased nõudepesijad. Seal see on: vaene kui hindu sant, aga ettevõtlikkuselt eestlasest kangem !

Olen siin toonitanud puudujääke ja raskusi, ja kavatsen seda veel jätkata. Ometi on kolme aastaga ka palju positiivset juhtunud. Kui ma siin kriitiliselt räägin, siis ei tule see sellest, et ma positiivset ei näe. Aga puudustest peame teadlikud olema, et oleks midagi võimalik muuta.

Üks põhiraskustest on veel see, et me ei saa üksteisest lihtsalt aru, kuigi me kõneleme sama keelt, näiteks eesti keelt. Kui oleks tegemist looduteadlaste, matemaatikute või lingvistidega, siis poleks meil ehk erilisi raskusi arusaamisega. Aga kahel majandusteadlasel, kellest üks on kasvanud Rootsis, teine Eestis, on kindlasti, sest oleme üles kasvanud eri majandussüsteemides. Võin selle kohta näite tuua.

Nägin Eestis olles mingit saadet televisioonis. Seal esines keegi Pjotr, venelane, kes pidi Moskvas maffia boss olema. Tema ütles, et Nõukogude ühiskonnas on vähe inimesi, kes seadustest kinni peavad. Nii ongi. See kehtib muidugi ka Eesti kui (seni) Nõukogude süsteemi osa kohta: kui sa üldse elada tahad, ei saa sa ju kõigist seadustest kinni pidada - siis lähed varsti hukka. Meil siin Rootsis on lugu ehk vastupidine: meie ühiskonnas on seadustest mitte-kinnipidajaid kindlasti minoriga. Või eksin ma ja olen liiga optimistlik ?

See tähendab aga omakorda seda, et küllaltki paljud eestlased, kes siia tulevad - nende käitumismall on meie omast erinev. Selles ei ole midagi ainult eestlasele või venelasele omast. Täpselt sama võime ütelda lätlaste, leedulaste, poolakate, ungarlaste, tšehhide ja kõikide teiste kohta, kes on pärit Nõukogude Liidust või Nõukogude süsteemist üldse. Et süsteem on inimest niimoodi muutnud, see on tegelikult väga valus. Näiteks johtub sellest ka varem mainitud umbusaldus, ja seda muidugi ka äritehingute alal.

On Sul veel midagi negatiivset ütelda või hakkab ehk aitama ?

Kahjuks pean veel mõnda asja selgitama. Olen neid asju eesti keeles jahvatanud ei tea kui palju, tüütanud inimesi sellega: miks te ometi endast mingit elumärki ei anna, kui koju tagasi olete jõudnud ? Tahaksin nimelt väita, et ainus asi, mis eestlastel on, see on usaldus; õiget kapitali ei ole, aga usalduskapital on. Ja see väikene tänu, mis näiteks postkaardi näol üks päev saaja postkasti kolksatab, see teade tähendab talle väga palju rohkem kui me üldse võime ette kujutada. See näitab seda, et inimene üldse tuli, et ta tuli tõsiste eesmärkidega ja et ta nüüd ajab asja edasi. Ja siin on küll asi minu meelest viimasel ajal paranenud.

Rootslaste probleemiks on tihtipeale, et nad ei kujuta ette, kuidas üks Eesti (praegu tegelikult veel Nõukogude) ettevõtte on organiseeritud. Selline ettevõtte sarnaneb oma hierarhilise süsteemi poolest mingi sõjaväeosaga, kus kamandamine käib ülevalt alla. Ja kuigi oleks loomulikum pidada ettevõtte müügi- või sisseostuosakonnaga, otsustab kõik asjad ikkagi peadirektor, kellest ei saa mööda minna. Tema võib väga tublija võimekas inimene olla, aga tema õlgadel lasub nii palju ülesandeid, et ta lihtsalt füüsiliselt ja ajalisel ei tule kõikide asjadega toime. Temast ei kõlba juba sellepärast ühel välismaalasel mööda minna, et direktori ettekujutuses võib niisugune kontakt talle mingit huvitavat reisuvõimalust pakkuda. Tema on tegelikult ettevõtte ainuvastutaja, sest süsteem ei soosi vastutuse jagamist, nagu see meil loomulik oleks. Kõik peab siin direktori läbi käima. Ettevõttes on küllalt inimesi (tegelikult väga kompetentseid), kes istuvad ja absoluutselt midagi ei tee, sest kui niisugune inimene oma pead hakkaks kasutama, siis näitaks ju see, et ta on kangem kui direktor - mis ei ole soovitav ega sünnis. Süsteem muudab seepärast inimesed saamatuks, mis üldse ei sobi eestlasele, kes ei ole inimesena saamatu. Vahel on lihtsalt valus vaadata, et inimesed istuvad käed rüpes. Kuigi ma saan sellest aru !

Mida võiks ette võtta olukorra parandamiseks Eestis ?

Kõige olulisem on anda inimestele võimalus siia tulla väljaõppele. Siis nad näeksid, kuidas ühiskond on siin organiseeritud, olgu siis tegemist valitsus- või omavalitsusaparaadi, tööstuse või põllumajandusega. Rootsi on eraldanud 130 miljonit krooni Eestile, Lätile ja Leedule kolme aasta peale. Sellest on osa mõeldud ka väljaõppe kuludeks.

Edasi usun väga sõpruslinnade ideesse, samuti on väikeettevõtete vahelised kontaktid väga tähtsad. Kõigile niisugustele kontaktidele võib järgneda perekondlike sidemete sõlmimine, mis on arvatavasti kõige tulemusrikkam viis kontakteeruda.

Valitsuse projekt näeb ette ka Rootsisse praktikale tulemist. Sellised võimalused on juba olemas põllumajanduses, aga neid saab korraldada ka ettevõtetes ja mujal, eriti kui Rootsi ettevõtte on teinud mingi tehingu Eesti ettevõttega ja ärisidemed on juba tekkinud. Praktikale tulemiseks on küll vaja tööluba, aga bürokraatia ei peaks siin ülepääsmatu olema.

Siis tahaksin ka nimetada, et siin loodi 1½ aastat tagasi nn. Rootsi

Eesti Ärigrupp (Affärsgrupp Estland) Eksportnõukogu juurde. Selle esimeseks esimeheks oli Rudolf Jalakas. Ta lahkus juba ühe aasta järele esimehe kohalt omal soovil ja tema asemele tuli professor Sven Olving, kes on eestlane ja lõpetas 1948 Sigtuna Eesti Gümnaasiumi. Ta on Rootsi Inseneriteaduste Akadeemia esimees ja endine Chalmersi tehnikaülikooli rektor Göteborgis. Eestis töötame koos Välismajanduse Ameti j.t. organitega. Eesmärgiks on informatsiooni ja ärikontaktide vahetamine. Me anname ka välja Ärigrupibulletääni, mis ilmub 6 korda aastas ja mille eest vastutan mina. Meil oli aasta alguses, s.o. 28. jaanuaril, aastakoosolek, ja huvitav oli see, et sinna tuli 140 Rootsi firmat kuulama, mis on tegelikult liiga palju.

Lõpuks tahaksin märkida, et kui veel aasta tagasi need Rootsi firmad, kes on aastakümneid Nõukogude Liiduga ärilistes suhetes olnud, ei julgenud Baltimaadega kontakteeruda Moskva kartusel, siis praegu on olukord muutunud ja nad otsivad endale otsesidemete võimalusi. Kuigi nad teavad, et need võimalused on praegu veel väikesed, teevad nad seda sellele vaatamata. Samasugust huvi Baltikumi vastu on viimasel ajal näidanud Saksa, Jaapani ja USA firmad. Nad teavad, et lepingu võimalused on veel väga väikesed, aga teisest küljest on nende esinduskulud samuti väikesed. Nii et nad saavad endale vähemalt nime teha.

12.7.1991.

Ülaltoodud artikli aluseks on Toomas Käbin'i METROO seminaril 26. märtsil 1991 peetud ettekande lindistatud versiooni väljakirjutis, mille tegi käesoleva vihiku toimetaja. Ärasõidu tõttu ei ole TK saanud ei linti kuulata ega artiklit näha enne ilmumist, mida kahetseme. Kõigi ev. vigade ja valetõlgenduste eest vastutab niisiis toimetaja (JS).

EESTI SOTSIAALDEMOKRAATIAST PAGULUSES

RAIMOND KOLK

Eesti Sotsialistlik Ühing

Eesti Sotsialistlik Ühing asutati Stockholmis Capri kohvikus oktoobris 1945, s.o. võrdlemisi varsti pärast pagulaste Rootsi jõudmist. Neid oli õieti käputäis inimesi, kes kohvikulaudade ääres kokku said. Nõukogude esimesel aastal, saksa okupatsiooni aastatel, ka vabariigi lõpuaastail ei olnud sotsialism, sotsiaaldemokraatia, ametiühingud jne. kuigi heas kirjas. Põhikirja järele oli ühingu eesmärgiks koondada sotsialistliku maailmavaatega inimesi, selgitada ja propageerida sotsialistlikke ideid eestlaste hulgas, ühendust luua teiste maade sotsialistlike organisatsioonidega. Põhikiri oli küllaltki pikk - kümme paragraafi. Viimane pügal ütleb, et ühingu tegevuse lõpetamine kuulub üldkogu otsustamisele 2/3 enamusega. Aga kui on olemas vähemalt viis liiget, kes tahavad ühingu tegevust jätkata, siis 2/3 enamuse ei kehti. Minu arust on see üks ilusamaid põhikirja punkte, mida oma elus olen kohanud. Teist pidi näitab see, et kavatsusel ei olnud juba algusest peale mingi hiiglaorganisatsioon.

Õpiringilise tegevuse ja omavahelise tasase vestluse jaoks ei jäänud küll kuigi palju aega ja ruumi. Ühing jõudis õige varsti intensiivsesse rahvusvahelisse tegevusse. Küsimuses oli Sotsialistliku Internatsionaali taastamine ja elluaitamine. Teine maailmasõda oli niihästi Nõukogude Liidu kui Hitleri algatusel ja õnnistusel Sotsialistliku Internatsionaali täiesti varemestesse lõõnud. Taastamistööd pidid väga loomulikult kaasas olema ka Ida-Euroopa maadest pagulusse jõudnud sotsiaaldemokraadid, Eestist kuni alla Albaaniani välja (Albaania ei olnud siiski kaasas, sealt ei olnud lihtsalt kedagi olemas). Pariisis tekkis Ida-Euroopast pagulusse jõudnud sotsiaaldemokraatide esimene keskus - Bureau International Socialistes, BIS, mille organiseerivaks jõuks oli poolakas Szygmund Zarembo. Eesti ühingul oli Pariisi BIS-keskuses esindajatena kaasas kaks Tartu ülikooli endist õppejõudu - Aleksander Aspel ja prantslasest professor Vaganey. Aegamööda kujunes BIS-keskusest SUCEE (Socialist Union of Central and East Europe), mis uues loodavas Sotsialistlikus Internatsionaalis endale koha leidis.

Et selles rahvusvahelises aktiivsuses kaasas olla, pidi Eesti

Sotsialistlik Ühing oma nime muutma. Küsimus ei saanud ju olla mingist ebamäärasest ühingust, vaid ikkagi parteist paguluses. Kõik teised kuni Albaaniani välja olid oma parteid eksiilis organiseerinud.

Ma olin kaasas ühingu juhatuse koosolekul, kui nime küsimus ehk umbes aastal 1952 tõsiselt päevakorras seisis. Ühingu esimeheks oli algusest peale Johannes Mikhelson olnud, abiesimeheks Gustav Suits. Üldine arvamine oli, et tuleb partei vana traditsioonilise nime juurde tagasi minna. Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei ja Eesti Iseseisev Töölise Partei (peamiselt endised esseerid, tuntud ise-sotsialistide nime all) olid aastal 1925 Eesti Sotsialistliku Töölise Partei nime all ühinenud. Gustav Suits tõstis näpu püsti ja arvas, et ka teised kui töölised tahavad organisatsiooniga liituda. See leidis üldist poolehoidu. Nime all Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondis on see omaaegne ühing nii rahvusvaheliselt kui kohalikult aastakümned läbi tegutsenud.

Ühingu suhted rootslastega

Sidemed rootsi sotsiaaldemokraatiaga tekkisid võrdlemisi kiiresti, niipea kui me oma talle Rootsi maapinnale olime saanud. Rootsi ja teised Skandinaavia-maad olid ka enne sõda Eesti ja Baltimaade vastu tõelist huvi tundnud, niihästi sotsiaaldemokraatiat kui eriti ametiühinguid aidata ja toetada püüdnud, seda ka majanduslikult. Mitte Moskva "profintern", vaid vaba-ametiühingud oli taotlus.

Tekkis ka terve rida praktilisi probleeme, kui nädala või paari jooksul umbes 20.000 - 25.000 eestlast üleöö Rootsi jõudsid. Tolleaja Rootsi põgenikepoliitika saatis põgenikud pärast õige lühidat laagris viibimist otse tööle. Töökäsi oli tollal Rootsis hädasti tarvis. Üks osa põgenikest ei olnud iial oma elus tööstuses, kontorites või haiglates töötanud. Tekkisid suured arusaamatused ametiühingu liikmeks astumise küsimuste ümber. Metallitöölise ametiühingu suurepärase nädalaleht "Metallarbetaren" avaldas tükil ajal eestikeelset veergu, et neid küsimusi selgitada. Aegamööda kõik see selgines ja avarus, tulid päevad, kui eestlastest põgenikud olid kõige agaramad, et ametiühingute kohaliku juhatuse valimistel kommunistide vastu hääletada...

Rootsi sotsiaaldemokraatia on algusest peale teadlik olnud ja teatud määral ka toetanud Eesti Sotsialistliku Ühingu, hilisema Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondise (ESPVK) tegevust. Kuigi sellest avalikult nii palju ei räägitud. Alles hiljem, kui Olof Palme Rootsi sotsiaaldemokraatide esimeheks sai, Sten Anderssoniga parteisekretäri positsioonis, on ajakirjanduses ka avalikult välja öeldud, et jaa, rootsi sotsiaaldemokraatia toetab balti sotsiaaldemokraatide tegevust paguluses, ka majanduslikult. Kõnealune majanduslik toetus on iseenesest minimaalne olnud. Tänu sellele on siiski võimalikuks osutunud koondise ajakirja "Side" väljaandmine (4 numbrit aastas) ja osavõtt rahvusvahelisest tegevusest piiratud ulatuses.

Kontaktid Eestiga

Inimesed Eestis, kes sotsiaaldemokraatia vastu mingil määral huvi tunnevad, on kindlasti teadlikud olnud selles, et siin väljas

sellesuunaline organisatsioon tegutseb. Raadiosaadete kaudu Washingtonist ja Münchenist on nad selle kohta ka üht-teist konkreetset kuulda saanud. Peale selle on olnud ju puht-eraviisilised informaalised kanalid 1970-ndail ja 1980-ndail aastail, kui turismiliiklus Eesti ja muu maailma vahel vähegi elu sisse sai. Ehk on mõnigi sõna ja teade siin ja seal öeldud, ehk mõni ajakirja või raamatu lehtki kohvis või ranitsas kaasas olnud. Mõlemas suunas...

Mingit oma organisatsiooni Eestis luua ja inimesi teatud riski-olukorda seada ei ole ESPVK kunagi üritanud. Seda ei ole ka tarvis olnud. Kui olud ja ajad 1988-89 muutusid ja sotsiaaldemokraatia ideed endale sealpool organisatsioonilist vormi otsisid, siis oleme neile igapidi kaasa aidanud. Nüüd juba nende algatusel. Nii palju kui meie vähesed ja võrdlemisi kulunud jõud seda on võimaldanud.

Novembris 1990 võeti kodumaal uuesti tärpanud Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei (ESDP) Sotsialistliku Internatsionaali nõukogu koosolekul New Yorgis Internatsionaali täieõiguslikuks liikmeks. Niisiis suveräänse organisatsioonina teiste sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide hulgas. Seda staatust ei ole eesti sotsiaaldemokraatidel paguluses kunagi olnud. Meie staatus on läbi aastakümnete vahel õigegi kõikuv olnud. Kuid meil on õnnestunud kohta nii-ütelda "soojas hoida" uue Eestis tegutseva sotsiaaldemokraatia jaoks. Küsimus ei ole ka ainult internatsionaali kui organisatsiooni kuulumisest, vaid hulga rohkemast. Seda just rahvusvahelisel pinnal.

Eesti Sotsialistlik Ühing, hilisem ESPVK, on nõnda ehk oma tegevuse ühe põhilise eesmärgi saavutanud. Ring on täis saanud.

EESTI KULTUURI KOONDISE SIDEMETEST EESTIGA

ALUR REINANS

Eesti Kultuuri Koondis (EKK) on Stockholmis asuv organisatsioon, mis loodi 30 aastat tagasi kui Rootsi eestlaskonnas keskselt kultuuriküsimustega tegelev organisatsioon. Praktiline elu on näidanud, et EKK tegevus on oluliselt siiski piirdunud Stockholmiga. Sisuliselt on siis EKK kujunenud selleks organiks, kes korraldab Stockholmi Eesti Majas kunstinäitusi, kontserte ja kultuuriõhtuid. Aga me aitame ka kaasa teatritegevusele, oleme osa võtnud mitmesuguste näituste korraldamisest jne. Mitu kollektiivset sõitu ESTO-dele on samuti korraldatud EKK nimel. EKK-l on jätkuvalt liikmeid üle terve Rootsi, aga enamik neist on loomulikult Stockholmi piirkonnast. Vähe üle 600 liikmemaksu maksva liikmega Suur-Stockholmis on EKK ilmselt kõige suurem eesti organisatsioon siin (kirik võibolla välja arvatud).

EKK kontaktide tekkimine kodumaaga

EKK kontaktid Eestiga olid ju loomulikult kaua aega umbes samasugused kui teistel eesti organisatsioonidel - neid praktiliselt ei olnud. Ühelt poolt oli see tingitud meiepoolsest seisukohavõtust, väga oluliselt aga Eesti-poolsest suhtumisest. Isiklikke laadi kontakte Eesti kultuuriisiksustega oli EKK tegevusega seotud isikuil muidugi juba kaua aega, aga organisatsiooni ametlik seisukoht oli: tegeleda eesti kultuuriga Rootsis, vahendada kontakte ka eesti ühiskondadega USA-s, Kanadas ja mujal vabas maailmas, aga hoiduda ametlikest kontaktidest Eestis elavate eestlastega.

Sellest arusaamiseks peab meenutama paari asjaolu, esiteks, et väga kaua sunniti Eestist siiatulevaid inimesi olema "suure kodumaa" esindajad. Ka siis, kui nad ise mõtlesid täpselt vastupidi, ei olnud neil võimalik seda välja ütelda. Teiseks võime meenutada neid paljusid eestlasi Eestist, kes mõned aastad tagasi vargsi tulid Eesti Majja, aetud uudishimust ja kindlasti ka sümpaatiast meie asjaajamise vastu. Aga Eesti Maja külastamine oli neile keelatud, ja väga paljud ei julgenud siia üldse tulla või tegid seda hiilides, kiirelt lahkudes ja oma nime mainimata. Mis kultuurikontakte saab pidada sellistel tingimustel? Selliste kontaktide arendamine siis oleks ju eeldanud, et me oleksime eitanud iseendid ja oma tõekspidamisi. Selleks ei olnud EKK juhatus - ja täiesti kindlasti ka mitte liikmeskond, nõus. Minu arvates on

see oluline seisukohavõtt. Ma ei mäleta, et ma oleksin kohanud inimest, kes oleks - ka varasematel aastatel - olnud põhimõtteliselt kontaktide vastu. Küsimus on alati olnud tingimustes. Ja tingimused ei ole olnud sellised, et EKK oleks tahtnud aktiivselt otsida "ametlikke" kontakte Eestiga.

Muudatus on tulnud alles paari viimase aastaga. Viimane juhus, kus minu teada inimesele oli keelatud Eesti Majja tulla, või vähemalt hoiatatud selle eest, oli 1989. aastal, s.t. kaks aastat tagasi. See on, tähendab, viimane mulle teadaolev juhus, millest isik ise on mulle rääkinud. Millal selline tegevus tegelikult lõppes, seda ma muidugi ei tea. Aga veel kaks aastat tagasi hoiatati Eestist siia tulevat turisti meiega kontakti võtmast. Siis olid aga tegelikult kontaktid juba väga kiiresti kasvama hakanud. Juba mõned aastad tagasi tegin ma vahete-vahel Eestist tulnud inimestele ettepanekuid esineda ettekandega Eesti Majas; esimene kord, kui see teostus, oli juunis 1988. Siis pidas Kaalu Kirme (kunstiteadlane, töötab Tallinna Pedagoogilises Instituudis, mahuka raamatu autor eesti sõlgedest) Kultuuri Koondise korraldusel Eesti Majas ettekande eesti rahvapärastest ehetest. Küll oli nõusolek esinemiseks ühelt teiselt isikult juba varem, siis aga ei saanud sobivat aega Eesti Majas. Enne 1988 oli aga olukord selline, et tavaliselt Eestis elav isik ei julgenud tulla Eesti Majja esinema (ja suur osa ei julgenud siia üldsetulla). Kahe viimase aasta jooksul on aga esinemised Eesti Majas muutunud väga tavaliseks, ja tihtipeale on raskusi sellega, et üritused kuhjuvad liiga kokku ja nii kaob publik ära.

Juba mitu aastat oleme ka otsinud võimalusi lasta Eestis elavatel kunstnikel esineda Eesti Majas. Varem - ja osaliselt ka praegu - oli see raske, sest ei olnud võimalik teoseid Eestist välja tuua. Terve rida näitusi on aga toimunud tavaliselt siis nii, et kunstnik ise on pakkunud oma näitust. Need, kes siin nii on esinenud, on aga enamikus olnud suhteliselt vähetuntud nimed Eesti kunstimaailmas. Esimene keskne kuju, kes esines Eesti Majas, oli Jüri Arrak paar kuud tagasi (1991. aasta alguses). Kontakt temaga on aga juba paar aastat vana.

Tänaseks on kontaktid Eestis elavate loovisikutega muutunud rutiiniks ja pahatihti on nii, et me ei saa kõikidele soovidele vastu tulla. Kui aga vaadata EKK tegevust sellest aspektist, mis on meie tegevuses olnud kõige olulisem Eestile, siis peame puudutama üht hoopis teist ala.

Raamatute saatmine Eestisse

Algas see tegelikult 1980-ndate aastate alguses, ja mitte Kultuuri Koondises, vaid hoopis Eesti Päevalehes. EPL-i talitus oli saanud uued ruumid Eesti Maja tänavakorrusel juurdekuulva suure keldriga. Sinna hakkas EPL korjama väljapool Eestit ilmunud eestikeelseid raamatuid. Tegemist oli peamiselt raamatutega pärandustompudest, mis tulid likvideerida ja kui EPL ei oleks neid vastu võtnud, siis oleksid need olnud suurelt osalt hävitamisele määratud. Tol ajal ei tulnud kõne allagi nende raamatute Eestisse saatmine, aga algusest peale oli ju selge, et ainus koht, kus nendel mingi väärtus on, on just Eesti. Kui aktsioon algas, siis ei olnud meil teada mitu aastat või aastakümnet võtab aega, enne kui neid raamatuid on võimalik saata Eestisse. Umbes nii 1986-87 oli

Päevalehele kogunenud umbes 20.000 raamatut ja rohkem ei olnud võimalik sinna keldrisse panna. EPL lõpetas raamatute vastuvõtmise.

Lahendus tuli kiiremini kui me siis oleksime julgenud oodata. Juba 1987 tuli Eestist soove saada siin väljaantud raamatuid, siis hinnati aga olukorda jätkuvalt nii, et meil ei ole võimalik neid läbi Vene tolli sisse saada. Kevadtalvel 1988 oli Stockholmis Eesti Rahvusraamatukogu (tollal Kreutzwaldi-nimelise raamatukogu) direktor Ivi Eenmaa ja tema sai endaga kaasa kastitäie raamatuid. Seal võis olla paarsada teost, aga peamiselt raamatud, mida neil varem ei olnud. See kastitäis raamatuid jõudis õnnelikult kohale ja selle Eestisse saabumine löödi väga suurelt üles. Eesti televisioonis näidati neid raamatuid ja ajalehed kirjutasiid. Suvel 1988 leppisime kokku, et anname Eesti Kultuuri Koondise nimel üle suurema hulga raamatuid kahele Eesti raamatukogule, praegusele Rahvusraamatukogule ja Tartu Ülikooli Raamatukogule. Raamatute Eestisse saatmise korraldas EKK, tegelikult tulid aga raamatud EPL-i kogust. Kokku said need kaks raamatukogu sügisel 1988 umbes 7-8 tuhat teost.

See oli esimene suurem saadetiis meie raamatuist, mis Eestisse jõudis. Eriti tähtis oli see Tartu Ülikooli Raamatukogu seisukohast, sest seal paguluses ilmunud raamatud praktiliselt puudusid. Eesti Rahvusraamatukogus (ja Teaduste Akadeemia Raamatukogus) oli neid rohkem, sest sinna anti postil konfiskeeritud raamatuid. Kuni selle ajani olid ju ka siin väljaantud raamatud erifondides, järelikult tavalisele lugejale mitte kättesaadavad.

Pärast meie esimese saadetiise kohalejõudmist tekkis muide imelik situatsioon. Erifondid likvideeriti ja - arvatavasti just tänu meie saadetiisele - kultuuriministeerium andis määruse, mille järele kõik eestikeelsed raamatud olid lubatud kõigile. Samal ajal aga andis siseministeerium välja Moskvas kehtestatud määruse, mille järele paljude raamatute sissevedu oli endiselt keelatud. Nii oli Eestis kaks määrust, mis olid samal ajal kehtivad. Üks lubas paguluses ilmunud raamatuid vabalt lugeda, teine keelas nende üle piiri toomist !

Niihästi Kultuuri Koondis kui EPL on ka hiljem/jätkanud raamatute korjamist Eesti raamatukogudele. Tänaeks peab olema mitukümmend tonni neid raamatuid, ajakirju, ajalehti ja mitmesuguseid trükiseid, mis EKK on teele saatnud. Praeguseks on siin väljaantud raamatud jõudnud juba päris väikestesse raamatukogudesse Eestis. Osaliselt on see toimunud ka Rootsi Välisministeeriumi rahadega. Saime 1989 raamatute kogumiseks ja Eestisse saatmiseks 40.000 krooni toetust.

EKK Välis-Eesti kirjandust ja elu-olu tutvustamas

Sellest raamatuaktsioonist kasvas välja ka üks teine aktsioon, mida selles ühenduses peab meenutama. Kui siin ilmunud raamatud hakkasiid Eestis levima, tekkis seal suur huvi välis-eesti kirjanduse vastu ja grupp nooremaid kirjandusteadlasi - umbes 30 isikut - moodustasiid tööühma, kes võttis endale ülesandeks välis-eesti kirjanduse uurimise. Enamik neist ei olnud aga kunagi Rootsis käinud, neil puudus isiklik kogemus sellest miljööst, milles suur osa sellest kirjandusest on loodud. Siit tekkis mõte korraldada **21**

Stockholmis seminar, milles osaleksid kirjandusteadlased Eestist ja Rootsis elavad eesti kirjanduseinimesed. See teostuski EKK ja Balti Uurimiskeskuse koostöös aprillis 1989. Üritusest võttis osa 10 kirjandusteadlast Eestist ja enamik Rootsis elavaist eesti kirjanikest ja kirjandusega tegelevaist isikuist. Ka selleks ürituseks saime riigilt toetust, seekord Haridusministeeriumi ja Rootsi Instituudi käest.

Lõpuks peab mainima veel üht üritust, milles EKK-l on olnud võrdlemisi suur osa täita. Suvel 1988 oli Tallinna Linnamuuseumis suhteliselt väike ja võrdlemisi juhuslik näitus Kanada eestlastest. See äratas aga väga suurt tähelepanu, sest väliseestlus oli ju seni olnud - vähemalt positiivses mõttes - täielikus informatsiooniblokaadis.

Sellest näitusest tekkis paaril inimesel Eestis mõte korraldada suurem näitus väliseestlusest ühenduses laulupeoga 1990. Niisugune näitus ka toimus nime all "Unistus Eestist". Korraldajatel ei õnnestunud aga materjale hankida nii ulatuslikult kui nad olid kavatsenud - enamikelt maadelt oli materjali saamine juhuslik. Ainult Rootsi oli mingil määral representatiivne, kuigi ka meist oli ülevaade teatud määral juhuslik. Selle näituse ettevalmistamise Rootsi osas teostas Eesti Kultuuri Koondis. Meie kulul käisid siin ka näituse korraldamisega seotud inimesed materjale läbi töötamas. Tallinnas oli näitus avatud kuu aega suvel 1990, hiljem on seda näidatud Virumaal, Tartu Ülikooli Raamatukogus ja suvel 1991 peaks see jõudma ka Saaremaale. See on kindlasti kõige ulatuslikum informatsioon eestlastest läänes, mida Eestis on esitatud.

Olen mitu korda öelnud, et EKK on teinud seda ja teist, ja siis on kaunis loomulik küsimus, et kuidas me siis seda oleme teinud. Nagu mainisin, oleme kahel korral saanud otseselt riiklikku toetust teatud aktsiooni läbiviimiseks. Muidu oleme oma ettevõtmised läbi viinud "oma" rahaga, s.t. Rootsi eestlaskonnalt liikmemaksudena ja toetustena saadud summadega. EKK juurde on loodud eriline "Eesti Fond", mida juhatus saab kasutada kultuurikontaktide arendamisel Eestiga. Kõik toetused Eesti Fondi on teretulnud (pž. 575 88-6, Estniska Kultursamfundet, Stockholm) ja kasutatakse ainult selleks otstarbeks.

4/7 1991

AJA KIRI - EESTLASTE ÜLEMAAILMNE SIDEORGAN

ENNO KLAAR

Aja Kiri (AK), mis varem ilmus Torontos ja nüüd ilmub Stockholmis, ei ole leht, millel oleks koht eesti pagulaskonna laias teadvuses. Sellevastu intellektuaalide kitsamas ringkonnas, eriti kokkupuuteis Mü liikumisega, on see kindel mõiste. AK omapäraks on, et kuigi see polnud kunagi kavandatud uueks kultuuriajakirjaks või opiniooniorganiks, on sellest natuke saanud nii üks kui teine. Tema esialgseks mõtteks oli kujuneda ülemaailmseks sideorganiks ja ideefoorumiks välismaal sündinud ja üles kasvanud eestlastele, neile, kes tundsid vajadust globaalse sideme järele, mis hõlmaks ka kodumaad, Eestit.

Sellepärast ei pannud AK esialgu rõhku laia tellijaskonna saavutamisele tahtes teenida esmajoones neid, kes temaga spontaanselt liitusid ja teda vaimselt vajasid. Võiks öelda, et AK oli, ja on jätkuvalt, mingit sorti "liikmeleht" defineerimata liikmeskonnale. Selline abstraktne liikmeslik vahekord kajastub kaunis ilmekalt ka AK kaastöölise ja tellijate vahekorras. Pealiskaudnegi uurimus näitab nimelt, et iga kolmas-neljas ajakirja tellija on olnud mingil juhul ka AK kaastöeline. Lehel on senini olnud umbes 150 autorit, samal ajal kui tellijate arv on vaheldunud paarist sajast nelja- või ligi viiesajani. Igas numbris on esinenud keskelt läbi 3-4 uut autorit. AK esimeste aastakäikude 90-st kaastöolisest võiks vanuselt liigitada 20 vabariigiaegseks, 60 paguluses üleskasvanud esimesse generatsiooni ja 10 teise generatsiooni kuuluvaks. (Kolmandasse generatsiooni kuulujad on momendil alles lapsed või teismelised.) Näeme, et paguluse esimene ja teine põlvkond domineerib praegu AK autorite seas. Siia võib veel lisada, et viimaseil aastail on AK kujunenud sisu ja kaastöö poolest peaaegu võrdselt Välis- ja Kodu-Eesti ajakirjaks.

Lehitsedes aastakäike leiame, et kõige pidevamad kaastöölised on (langevas skaalas) olnud Ilmar Mikiver, Mardi Valgemäe, Enno Klaar, Heino Jõe, Endel Loo, Felix Oinas, Rein Taagepera, Valter Rand, Taavo Virkhaus, Paul Reets, Endel Kõks, Hillar Liitoja, Margus Jukkum, Heino Susi, Jaak Maandi, Ahti Sepp, Reino Sepp ja Kristjan Krihvel. Väljapool konkurentsi on loomulikult AK kauaaegne toimetaja Vello Salo, kes on kõige rohkem avaldanud. Ülejäänud kaastöölised on kaastööd saatnud alla viie korra, enamik neist 1-2 korda.

Aja Kirja saamislugu

Kui AK sünniks lugeda aega, mil seda plaanitsema asuti, siis saab see ajakiri käesoleval aastal 17-aastaseks. Kui aga päeva, mil esimene number ilmus, siis 15-aastaseks.

1974. aastal Mü (Kanada Metsäülikool) esmakordselt välja viidi kodukohast - mis on Kotkajärve-Muskoka-Toronto -, läks teekond kaugele Soome metsa Kuopio ligidal. Seal oli mitmete (Mü koduseminari suhtes) "teisiti" asjaolude kõrval erinevuseks veel see seik, et vähemalt kolmandik osavõtjaid tuli Rootsist ja mujalt Euroopast. "Võõras element" tekitas korraldajates esialgu kartust, pärast aga rõõmu, kui kogeti eesti noorte suurt kokkusobivust nii omavahel kui ka Mü vaimsusega. Ent tuli mõõnda ka seda, et välismaa eestlaste üksteisest lahuselamine, suured omavahelised kaugused ja aeg olid hakanud tekitama eelarvamusi üksteise, eriti aga suletud kodumaa suhtes.

Sel põhjusel hakati arutama, kas on vajadust mingi globaalse, kaugusi ületava sideorgani järgi, mis rahuldaks nooremaid aastakäike ideede, mõttevabaduse ning ausa ja pädeva informatsiooni tasandil nii paguluses kui Eestis. Niisuguse lehe asutamiseelne koosolek leidiski aset Mü ajal Soomes 16.8.1974. Sellest võttis osa 8 isikut, neli P.Ameerika mandrilt (Rein Taagepera, Henno Sillaste, Vello Soots ja Ahti Palm-Leis) ja 4 Euroopast (Enno Klaar, Vahur Linnuste, Jaak Maandi ja Ivo Iliste). Koosolek tegi ettepaneku, et tõsiselt kaalutaks uue ajakirja väljaandmist ning soovitas välja anda aastas 4 numbrit pluss erinumbreid, kui ainet ja jõudu jätkub. Asja edasiarutamine ja mõtte realiseerimine jäi Toronto-Stockholmi asjaks.

Torontos jõuti 1974.a. lõpuks üldise kokkuleppeni ajakirja väljaandmise suhtes. Põhjusena oli endine: aktuaalne ja tasemega debatt ühiskondlikel teemadel paguluses puudus, kommunikatsioonivahend puudus, teadmised-informatsioon nii pagulusest kui ka Eestist puudusid üldsusel, ideede foorum puudus. Lehe üldhoiak pidi olema tugevalt ühiskondlik. Teiste lehtedega sõnasõtta minna ei soovitatud, kuid vajalik arutelu ei tohtinud ka ära jääda. 16 lehekülge peeti küllaldaseks ilmumistihedusel 6-12 numbrit aastas. Sidemepidamise ja info seisukohast peeti ilmumistihedust lehekülgede arvust tähtsamaks. Loodeti abitoimetusi moodustada nii Ida- kui Lääne-Ameerika mandril, samuti Rootsisis ja Austraalias.

Sellise lehe realiseerimise võimalustes paljud kahtlesid, sest ajad ei olnud enam endised; seni vitaalne eestlaskond näitas väsimuse ja hajumise tundemärke, ning eriti eestikeelne tagamaa uute ajakirjade või muu sellise loomiseks kahanes pidevalt. Või nagu AK-st nr. 3/1976 loeme: "Aja Kiri ilmub uue, olulise kriisiajastu lävel: üleminek suurematesse gruppidesse organiseerunud pagulaseestlastelt "üksikvõitlejate" ajastusse."

Paguluse nooremate aastakäikude inimvarud olidki, assimilatsiooni tegutsedes, ilmselt juba ammendumas, et veel üht ettevõtet alustada. Nii lükkus uue ajakirja asutamine, mille nimeks Vello Sootsi ettepanekul pidi "Aja Kiri" saama, edasi kuni 1976.a. alguseni. Siis lõpuks leiti sellele toimetaja Vello Salo isikus, kes oli vahepeal Euroopast Torontosse asunud. Ent abitoimetusi mujal ei õnnestunud luua, ainult Tiia Raudma Austraalias ja Enno

Klaar Rootsis pakkusid end esindajaiks (mõlemad on selles ametis tänaseni).

Aja Kiri ilmus 1976 kuni 1981 6 numbrit aastas, viimastel aastatel juba väsimustundemärkidega (kaksiknumbrid). Aastatel 1982-83 ilmus kolm numbrit aastas, 1984 kaks numbrit ning 1985-87 AK väljaandmine praktiliselt seiskus, sest nende kolme aasta jooksul suutis ainult üks number ilmavalgust näha (1986).

Aja Kiri Rootsis

Selles olukorras tegi AK Rootsi esindaja ettepaneku ajakiri üle tuua Rootsi ning pakkus iseennast uueks toimetajaks. Nii ka toimus ja 1988-89 ilmus AK jälle korrapäraselt 4 nr. aastas, suurema lehekülgede arvu ja täheruumiga kui enne. Aja Kirjale on lisandunud ka teemanumbriline sari "Aja Lugu", mis ilmub "vajaduse ja võimaluse" korral. AL-i on seni ilmunud kolm numbrit paralleelselt Aja Kirjaga 1988-89. Märkimisväärne on, et mida harvem AK kriisiaastatel ilmus, seda paremaks läks ajakirja puht tehniline nägu.

AK esialgsed levikuplaanid olid, nagu eespool märgitud, väga tagasihoidlikud, isegi pessimistlikud. Toimetaja Vello Salo deklareeris esmanumbris: "Elamiseks vajab AK ka tellijaid. Antud olukorras piisab sajast (sic! meie allakriipsutus) asjahuvilisest."

Igatahes teatab AK 1/1980, et esimese aasta lõpuks (1976) oli tellijaid 218, teisel 280, kolmandal 338 ja 1979.a. lõpuks 427 tellijat. Toimetaja arvab, et 500 tellija piir on lähedal ning et "silmas pidades seda, et eesti keelt eelistavat lugejaskonda pole kuskilt juurde oodata, võime eduga rohkem kui rahul olla." 500 tellijat jäi AK-l siiski saavutamata, sest 1984. aastal algab ajakirja ilmumises permanentne kriis, mille põhjuseks ei olnud kaastöö ega tellijate puudumine, vaid inimlik-toimetuslike ressursside ammendumine. See pani piiri lehe kasvamisele ja tekitas üldise vähikäigu.

Kui AK Rootsis 1988 uuesti käivitus, taastus ainult pool selle endisest tellijaskonnast. Nii algas AK uus, vaevarikas teekond endiste ja uute lugejate teadvusse, mis kuigi hästi ei õnnestunud, sest ka distributsiooni vahepealsed lülid ei tegutsenud enam. Kõige raskem löök oli, et Torontos ei säilinud isegi mitte abitoimetaja-talitaja. Siiski, 1988.a. lõpuks oli tellijaskond Rootsis kasvanud isegi pisut suuremaks kui kunagi varem ning Vancouveris, Kanada Läänerannikul, oli tekkinud väike, aga täiesti uus tellijaskond. Ka Austraalia tellijad on enamikus tagasi tulnud. Sellevastu on nii USA-s kui Kanada Idarannikul (loe: Torontos ümbruskonnaga) vaid murdosa endistest tellijatest alles.

Kui varem jagunes tellijaskond umbes nii: 30% Kanadas, 30% USA-s, 20% Rootsis, 10% Austraalias ja 10% mujal, siis oli 1989-90 pilt järgmine: 54% Rootsis, 16% Kanadas, 7% USA-s, 19% Austraalias ja 4% mujal.

Aja Kirja sisust ja stiilist

Esimeses AK numbris (1/1976) võime lugeda juhtkirjalises deklaratsioonis m.s. järgmist: "...Katset, aastat kümme pärast

"Vaba Eesti" seismajäämist millegi samalaadsega startida, võib julgesti "julgeks pealehakkamiseks" nimetada...", "...vajadust ühiskonnakriitilise vaidlusfoorumi järele on kogu aeg tuntud - Rootsisis, Kanadas, Ühendriikides ja mujalgi", "...Sellepärast stardib käesolevaga AJA KIRI. Nimi sellest, et ta tahab olla oma aja kajastajaks kirja kujul - aga ka sellest, et "eesti hajala" (diasporaa) kaugused-kitsikused annavad talle tõesti kirja ilme ega luba tihedamat ilmumistki...", "AJA KIRJA peasihiks on tõetruult peegeldada eestluse olukorda ja päevaprobleeme nii kodumaal kui võõrsil."

Kui vaadelda sisuliselt Torontos ilmunud numbreid 1 - 45 (nendest kaks kaksiknumbrit ning nr-id 46 - 48 veel ilmunuta, siis arendab ajakiri napi sõnastuse stiili, tihendatud teksti. Artiklid või muu materjal on harva üle kahe lehekülje pikad. See oli tingitud nii napist täheruumist (keskmiselt 36 lk.), kui ka toimetaja arvamusel, et lääne inimesel, eriti keskmisel AK lugejal, kes on karjääris ja samaaegselt seltskonnatööst hõivatud, pole lihtsalt aega pikki asju lugeda. Salo vermis ka AK kohta ütluse "ühesõõmuleht".

Pole paha, kui osatakse tuumakalt ja lühidalt oluline ära ütelda. Paraku kaasneb sellele, et paljud arutelud muutuvad rohkem kommentaarideks kui debatiks. Arutlusi, mis vajavad analüüsi ning põhjendust, ei saa alati nii kitsastesse raamidesse valada kui kaks lehekülge ilma, et leht muutuks kuidagi "kergekaaluliseks". Selles mõttes peaks Stockholmis ilmuva AK stiilimuutus ajakirjale kasuks olema tulnud.

Aja Kirja algatustoimkonna soovi ja eespool edasiantud juhtkirjalikku deklaratsiooni, mis näeb ajakirjas ette ühiskonnakriitilist vaidlusfoorumi, on AK-l ainult vähemal määral õnnestunud täita. AK on küll kommenteerinud ühiskondlikke sündmusi, formuleerinud küsimusi ning seadnud kontaktiküsimused Eestiga mõistlikku konteksti, kuid on muidu pigem vältinud (teravaid) vaidlusi kui neid üles otsinud. Igal juhul on kultuuriküsimused ja -kriitika kaugelt domineerinud ühiskondlik-poliitiliste küsimuste arvel. Selles mõttes arenes Toronto AK pigem "Mana" kui "Vaba Eesti" suunas.

Ka ilmneb ülevaatusel, et AK on tõesti tähelepanuväärivalt palju kultuurisündmusi ära märkinud ja neid arvustanud, mispärast ajakiri just kultuurikriitika poolest on olnud arvestatav foorum. Huvitava seigana paistab silma, et muusika, eriti levimuusika (eesti heliplaadid) ning filmikriitika on olnud AK-s tugevasti esindatud - alad, mis mujal pagulaspressis on peagu käsitlemata. Kirjanduskriitiline osa on samuti olnud tugev, kus näiteks Ilmar Mikiveri 24-osaline (lõpetamata) sari tänapäeva Eesti terviklikust kirjandusest on tõeline pärl. Samuti vabab äramärkimist Mardi Valgemäe pikaajaline erudeeritud teatrikriitiline kaastöö.

AK asumisega Stockholmi on ajakirjanägu mitmes mõttes muutunud. Olles nüüd välimuselt lihtsam, on AK sisult omaks võtnud "ühiskondlikuma" suunitluse ja liigub seekord "Vaba Eesti" suunas. See tähendab, et artiklid on selles pikkuses, mida sisu nõuab. Mis ikka veel puudub, on üldmõttevahetus ja debatt neil alustel, mis leht ise on püstitanud.

Kui AK pagulaskonnas on olnud kättesaadav, kuid pagulaspressis

enamvähem maha vaikitud, siis võib Eestis valitsevat huvi AK vastu iseloomustada otse vastupidiselt - kättesaamatu, ent tsiteeritud. Varem takistas AK levikut Eestis poliitiline toll ning väike tiraaž, mis tegid AK Eestis kättesaamatumaks ja eksklusiivsemaks kui Mana. Uues olukorras, kus ajakirjandust Eestis ei tsenseerita ja ka toll on leebem, on AK-le kodumaal isegi ebaoproportsionaalselt suurt tähelepanu osutatud, eriti sellepärast, et selle levik seal on majanduslikel põhjustel endiselt mikroskoopiline. 1988-89. aastakäigu numbreid on näiteks tutvustatud kultuuriajakirjas "Looming" ning Tartu lehes "Edasi" (nüüd "Postimees") ning tsiteeritud mitmes teises Eesti lehes.

AK viimased aastakäigud sisaldavad palju kaastööd eesti kultuuriisikutelt, mistõttu AK on kujunenud esimeseks globaalseks eesti ajakirjaks. Tegelikult puudub eestlastel praegu üks väga oluline leht, mille kohta AK on püüdnud täita seda suutmata - leht, mis suudaks haarata ja vahendada eestlaste praegu ajaloos unikaalseid internatsionaalseid kogemusi, et sellegi a konstruktiivselt sekkuda Eestit ülesehitavasse debatti.

Mis on juhtunud viimasel 2-3 aastal ?

Praeguse ettekandeseeria korraldajate peaküsimus referentidele pole mitte minevik, vaid olevik. Täpsemalt, et kuidas viimastel aastatel võimalikuks saanud otsekontakt kodumaaga on mõjutanud Välis-Eesti ühiskonda ja väliseestlaste igapäevast elu - käesoleval juhul AK ilmumistingimusi.

AK ületulek Rootsi langes kokku ajaga, kui olukord Eestis hakkas tõsiselt muutuma. Võiks arvata, et see asjaolu võimaldab Aja Kirjas näha peegelpilti nendest muudatustest, mis ka meil siin aset on leidnud. Mitmetel asjaoludel on asi vastupidine, mis juba eespool peaks selgunud olema. Et AK ei esindanud varem pagulaskonnas valitsenud nn. sanktsioneeritud arusaamisi kodumaa küsimustes, siis ei ole selles kajastunud ka pagulaskonna seisukohamuudatused; lehe hoiak on endine ning seda pole olnud põhjust revideerida.

Pagulasühiskonnas oli Mü ringkond ning mitmed teised kodumaaga kontakte pooldavad ringkonnad, kuhu ka AK-d tuleb lugeda, kõige paremini ette valmistatud Eesti uueks ärkamisajaks. Mitte et nad teistest paremini oskasid ette aimata otse utoopilist ajalookäiku, ent neil polnud vaja teha mingit poliitilist ega mentaalset täis- või poolpööret selleks, et mõista uut tegelikkust. Ilmnenud tegelik olukord ja inimeste meelsus Eestis üllatas ainult neid, kes oma seisukohad olid rajanud eelarvamistele ja jäikusele. Mitmeti pole suurt vahet paljude endiste kommunistlike tegelaste ja mitmete meie tegelaste vahel siin, kes mõlemad on pidanud keerama üks üht, teine teist külge, et, põhiliselt rahvuslastena, uuesti leida endale konstruktiivset ülesannet eesti rahva üleelamis- ja vabadusprotsessis. Olukord, et kodumaa on endiselt okupeeritud ja annekteeritud, ei tohi enam takistada kellegi tegevust kõikvõimalike kontaktide loomisel Eestis.

Ent muudatusilmingute puudumisel AK juures on ka isiklik tagapõhi. Kui AK perioodil 1976-80 vähemalt mõtteliselt esindas Mü liikumist, siis süveneva kriisi aastail 1981-87 ta irdus sellest, sest "liikumisel" ei olnud enam jõudu või tahtmist AK eksistentsi vastu huvi tunda. Veel praegu ei ole AK oma endist positsiooni USA-s ja

Kanadas tagasi saanud ja esindab sellepärast esmajoones iseennast, täpsemalt öeldes väljaandjat kui sellist. Selles osas olen aga oma seisukohti kahes eelmises lõigus selgitanud.

Kui küsime lõpuks, mis on viimastel aastatel muutunud AK ilmumistingimustes, siis on meie kogemused siiani kaunis negatiivsed. Leidub küllalt tellijaid, kes on oma tellimise üles ütelnud sellise motiveerimisega, et Eestis ilmuv ajakirjandus on nüüd kättesaadavam ja huvitavam. Eesti inimesed uudishimust loeksid jälle omakorda pagulasväljaandeid, nende seas ka AK-d, aga selleks puudub valuuta. Siinpoolsetest kinketellimistest, mis asja võiksid lahendada, pole midagi välja tulnud - seda ei harrastata. See - nüüd siis paguluse hülgamine pagulaste poolt -, on jälle mingit sorti pagulasuperpall, sest pagulus pole veel/lõppenud, nagu ka Eesti pole veel vaba. Endastmõistetaval huvi koondumisel kodumaale, ei peeta enam vajalikuks siinseid väljaandeid toetada, kuigi mõistlik sümbioos oleks eestluse püsimiseks vajalik.

Kokkuvõttes võib viimaste aastate kohta öelda, et kodumaa avanemine normaalseks läbikäimiseks Välis-Eestiga on endaga kaasa toonud AK uus- orienteerumise kodumaa suunas, mida esmajoones iseloomustab kodumaa probleemistiku esiletõusmine AK sisus ja sealsete autorite kaastöö. Samal ajal takistab AK levikut kodumaale, kust võiksite oodata potentsiaalseid lugejaid, rubla kui maksevahendi piiratus. Sellepärast seisnevad AK esialgsed tulevikuväljavaated eesseisva üleminekuperioodi üleelamises.

Spångas 9.4.1991.

Kirjandust

Mü (Kanada Metsaülikooli) kohta:

- 1) Heino Susi "Eesti Metsaülikool". Balti Foorum 2. aastakäik Number 2
- 2) Heino Susi (toim.) "Mü. Metsaülikool 1967-1982". 227 lk. Toronto, 1984.

"Vaba Eesti" kohta:

Reino Sepp ""Vaba Eesti" ja globaalne eestlus". Aja Lugu nr.2.

KAKS EESTI INFOKESKUST

ÜLO IGNATS

Eesti Päevaleht (EPL)

EPL sündis 22. septembril 1944. Siis oli sel teine nimi, nimelt Stockholms-Tidningen Eestlastele. See oli eri-editsioon, kus oli 1-2 lehekülge eestikeelset materjali ja ülejäänud oli rootsikeelne. Lehe toimetajaks oli keegi Uno Tamm, kellest mul pole mingit lähemat informatsiooni. Kui EPL oli Stockholms-Tidningeni juures mõnda aega ilmunud - 6 aastat täpsemalt -, siis sai peatoimetajaks Juhan Kokla.

Aastal 1956, kui Stockholms-Tidningen osteti ära sotsiaaldemokraatide poolt, muutus suhtumine Eesti Päevalehte. Esialgu võis eestikeelne osa veel mingi üleminekuaja jooksul alles olla, aga kui määrati peatoimetajaks Victor Vinde, muutus see võimatuks. Ta tuli ja seletas eestlastele, et nüüd olete Rootsis olnud juba 15 aastat ja peaksite olema assimileerunud. Nii et mingit eri-editsiooni ei ole teile enam vaja.

Nii lõppeski koostöö Stockholms-Tidningeni. Arvatakse, et mängus oli mingil määral ka Nõukogude Liidu saatkond. Teada on, et sealt oli käidud mõjutamas, osalt Välisministeeriumi kaudu, osalt otsesest kõnelustes lehemeestega. Aga selle kohta ei ole arusaadavalt põhjustel täpsemaid andmeid.

Lahkumine toimus 1959. aastal, kui mindi üle Eskilstuna-Kurireni (EK) juurde. 26. märtsil 1959 ilmus lehe esimene number. Nagu varem, oli EPL ka siin eri-editsioon, ainult et leheruumi anti EK juures rohkem, 2-4 lehekülge.

Lehe tiraaž oli alguses 4000 ja 5000 eksemplari vahel. Ühenduses paljude pagulaste siirdumisega Kanadasse 1950-ndatel aastatel, langes tiraaž 3000-le ja on hiljem sellel tasemel püsinud. Hiljem langes see mõne aasta jooksul siiski 2600-2700-le, aga tõusis siis ESTO 80 järele uuesti 2900-le. Nüüd on tiraaž uuesti hakanud vähehaaval langema mõnekümne eksemplari võrra aastas. Võrreldes sellega, et tellijaid on viimastel aastatel surnud 200-300 ümber aastas, on see langus väike. Nii et kuskilt tuleb ikka tellijaid juurde ka. Ometi on selge, et niisugune olukord ei saa igavesti kesta. Kriisiks võib minna 4-5 aasta pärast, kui see vanusegrupp hakkab surema, kuhu kuulub kõige rohkem lehe tellijaid.

Pressitoetust taotlemas

Esiialgu tegutses leht ilma pressitoetuseta ja see tähendas, et tingimused olid kaunis rasked ja tuli sageli leppida niisuguse materjaliga, mis tegelikult ei olnudki eriti huvitav. Siis olid lehetegemisel käärid tähtsad - võibolla tähtsamadki kui kirjutusmasin -, millega siis lõigati materjali teistest eesti lehtedest, mis ilmusid vabas maailmas. Kui oli kitsas käes ja puudus raha toimetuse palkamiseks, siis tegi toimetustööd Juhan Kokla peagu üksinda. Nii et sel ajal võis olla päris raske, eriti kui jäid haigeks.

Mitmekordse taotlemise järele õnnestus lehel siiski saada pressitoetust, nimelt aastal 1977, kui võimule oli tulnud kodanlik valitsus. Pressitoetus andis EPL-le hoopis uued võimalused tegutsemiseks. Osalt oli nüüd võimalik suurendada toimetust, kaasa tõmmata uusi lehetegijaid; osalt võis hakata uuendama lehe tehnilist varustust. Et aga samal ajal porto hakkas järjekindlalt tõusma ja ka paber ja muu läks järjest kallimaks, siis on nüüd peagu võimatu toime tulla ilma pressitoetuseta.

Ühenduses pressitoetuse määramisega on mitmel korral püütud piirata lehe tegutsemisvabadust, esitades nõudmisi, mida ei ole kehtestatud teistele Rootsi lehtedele samas situatsioonis. Näiteks nõuti EPL-lt üksvahe, et 70% lehe materjalist käsitleks mitte-eesti teemasid. See võis siis olla üldine materjal. Siis katsusime muidugi keerata ja väänata määrusi, et enam-vähem kõike materjali loetakse mitte-eesti materjaliks. Hiljem hakati nõudma, et 51% materjalist peab käsitlema Rootsi olukordi. Siis jälle katsusime artiklile ikka "Rootsi" või "rootsi-eestlane" kuskile sisse panna, et oleks vähemalt võimalik vastu vaielda, kui keegi hakkab väitma, et tegemist ei ole Rootsi materjaliga.

Tänu pressitoetusele saime muretseda esimesed kompuutrid, mis andis võimaluse mõnevõrra ise laduma hakata. Laotud materjali kanname modeemide abil Eskilstunasse otse masinatesse, kus siis trükitakse välja originaalid. Alguses olid meil Victor-kompuutrid, kaunis lihtsa programmiga. Nüüd oleme ostnud MacIntoshid ja meil on võimalus, vähemalt teoreetiliselt, teha kogu leht toimetuses valmis. Muidugi on meil veel mitmesuguseid probleeme enne, kui saame selle süsteemi käiku.

Lehe sisu kuiundamine

Mida peame lehe väljaandmisel kõige olulisemaks? Üks ülesanne on kindlasti uudiste vahendamine. See oli varem võibolla veelgi tähtsam, kui mujal vähe kirjutati Eesti kohta, kui võisid olla õnnelik, kui kaks korda aastas oli mingis hommikulehes midagi lugeda Eesti kohta, ja siis olid seal ikkagi valeandmed sees.

Ka nüüd esineb Rootsi ajakirjanduses vahetevahel moonutatud andmeid Eesti ja Baltikumi kohta, aga üldises informatsioonitulvas, mis on endisest võrratult suurem, paistavad need praegu võibolla vähem silma. Tõsisem on see, et Rootsi ajalehtedest ei ole tihti võimalik saada ülevaadet ja korralikku analüüsi, sest neil puuduvad piisavad teadmised. Tänu mitmetele kaastöölisele Eestist ja mõnedele, kes siitpoolt püüavad analüüsida, võib EPL pakkuda mõnevõrra paremat analüüsi kui Rootsi lehed. Nii et selles mõttes on uudised tähtsad ka praegu, aga natuke teisel viisil kui enne.

Teiseks on seltskondlik elu olnud väga suurel määral sõltuv EPL-i ilmumisest. On selge, et kui iga organisatsioon, iga kogudus, kes

midagi korraldab, peaks kõik oma kirjad ise välja saatma, siis tähendaks see tööd ja kulu, mille kandmine talle varsti ülejõukäivaks muutuks, rääkimata selle ebaratsionaalsusest. Eriti kui sellist seltskondlikku informatsiooni on võimalik lehe kaudu tasuta levitada.

Teatud osa lehe materjalidest on meelelahutuslik, mis on eriti tähtis vanematele inimestele, kes meeeldi loevad mälestusi ja muud, mida nad ikka veel ei leia Rootsi pressist. Siin võiksin ka märkida, et vähemalt minule, ja ma tean, et ka mitmele teisele minu põlvkonnas, on EPL olnud ka keeleõpetajaks.

Võibolla on Päevalehest nüüdseks saanud ka organisaator ja Eesti abistaja. Kui on tehtud mingeid algatusi, siis leidub võimalus EPL-i läbi sellest informeerida teisi huvitatuid ja sellega neid kaasa tõmmata. On võimalik näidata, et ei olegi nii raske asju käiku saada ja et ettevõtlikkusega on võimalik päris palju korda saata.

Kui ma kunagi 4-5 aastat tagasi kuskil pidasin ettekannet Eesti Päevalehe kohta, siis olid mul üsna sünged perspektiivid. Ma mõtlesin, et leht tuleb varsti kinni panna. Nüüd on mu perspektiivid palju optimistlikumaks muutunud, ja seda eriti kahel põhjusel.

Osalt on tehnika vahepeal nii palju arenenud, et on võimalik väga ilusalt, loetavat lehte teha väga odavalt ka väikesele lugejaskonnale - kas või mõnesajale inimesele. Ja seda on võimalik teha teise töö kõrvalt sellega säilitades nii oma seltskondlikku tegevust, kui võimalust anda teatud ringkonnale informatsiooni asjadest, mis tunduvad olulised. Teine positiivne tegur on koostöövõimalus Eestiga. Kui praegune olukord peaks pikemat aega kestma ning Eestit uuesti ei külmutata, siis on sealt võimalik materjali saada, mida võib ka Rootsi seostes välja pakkuda.

Eesti informatsioonikontor Stockholmis

Nagu te teate, tegutseb nüüd Stockholmis Eesti Informatsioonikontor. Katseid luua sarnaseid infokontoreid on ka varem tehtud, aga on puudunud majanduslik alus. Näiteks ühinesid mõni aasta tagasi 6 Välis-Eesti organisatsiooni, et luua mingit infokeskust. Kuna seal polnud rahasid taga ega tegelikult ka inimesi, kes oleksid poliitilise informatsiooniga varem eriti palju töötanud, siis oli neil veidi raske löögile pääseda.

Vahepeal, kui infokontor puudus, pöördusid Rootsi lehed, bürood, samuti eraisikud, kes Eesti kohta informatsiooni vajasid, EPL-i poole, mis oli lausa infokeskuseks muutumas. Paljud organisatsioonid, kelle asupaik on Eesti Majas, on juba ammu olnud koormatud kõigist küsimustest, mis neile esitatakse, nii et normaalset tööd ei ole nad saanud ammu teha. Sellepärast oodati pärast esimese katse ebaõnnestumist 3-4 aastat tagasi, parajat silmapilku uue katse tegemiseks.

Et samal ajal hakkasid meeolelud Baltikumile soodsamaks muutuma Rootsi poliitikute hulgas, siis ei tulnud seda silmapilku kaua oodata. Olukord muutus kunagi möödunud sügisel. Lätlased olid just Rootsi välisministeeriumisse sisse andnud taotluse summade saamiseks infokontori avamiseks ja signaali saanud, et see rahuldatakse mingil kujul. Sellest siis tuli ka eestlaste aktiivsus selles küsimuses. Neist, kes siin koos töötasid, võiks mainida Jüri-Karl Seimi, mind ennast mõnevõrra, Peeter Lukseppa ja Katrin Nymanit. Üheskoos töötati välja ettepanek infokontori loomiseks ja esitati see

Välisministeeriumile.

Rootsipoolsed tingimused infokontori loomiseks olid juba teada. Vorm, mille Rootsi valis, oli anda toetussummad Rootsi arengumaade abistamise keskuse (SIDA) kaudu. Eelduseks oli ka see, et toetus suunatakse mingile rootsi organisatsioonile, kes võib enda ülesandeks levitada informatsiooni ja vahendada kontakte igasugusel tasemel Rootsi ja Eesti vahel.

Mitmesugustel põhjustel ei tahetud näiteks anda toetust otse Eesti valitsusele. Osalt oleks see Rootsi poliitiliste tavade vastu käinud, et Rootsi toetab üht - vähemalt Rootsi vaatevinklist - pooleldi mitteametlikku valitsust välismaal niisuguste summadega. Aga selle taga oli ka üks poliitiline kaalutlus, nimelt et juhul, kui Rootsi peaks andma toetust ja see valitsus siis kukutatakse (näiteks Moskva poolt), siis võib kontroll rahade üle kaduda.

Asi lõppes sellega, et toetuse vormiliseks taotlejaks sai Rootsi-Eesti Sõprusühing, mis loodi möödunud kevadel ja tegutseb sellisel moel, et ühingu juhatus määrab - pärast kontaktivõtmist Eesti valitsusega ja seisukohtade kooskõlastamist - kontori juhatuse. Selline konstruktsioon garanteerib kõik mainitud Rootsi nõudmised.

Kontori üks ametnik määratakse otse Eesti valitsuse poolt ja tegutseb niisiis rohkem Eesti ametliku esindajana. Selleks oli alguses Aadu Must, kes nüüd on kodumaale tagasi pöördunud. Tema järglaseks on nimetatud Margus Laidre. Teine ametnik on määratud kontori juhatuse poolt arvestades sõprusühingu juhatuse soovitusi. See isik (praegu Ülo Ignats) tegutseb rohkem Rootsi suunas andes rootslastele neid huvitavat informatsiooni.

Allakirjutanu on siis peamiselt tegutsenud selle Rootsi suunatud informatsiooniga, missugune tegevus on väga mitmekülgne ja ulatuslik. Kui Baltikumis on midagi dramaatilist juhtumas või juhtunud, kutsutakse mind tihti raadiosse ja televisiooni esinema. Teistel aegadel, kui on rahulikum, käin tihti ühingutes ettekandeid pidamas. See võib tähendada 3-4 ettekannet nädalas, mis on, ausalt öeldes, väga väsitav.

Pikemas perspektiivis kavatseme toota kirjalikku materjali, mida siis oleks veidi kergem välja saata huvitatud inimestele ning kust nad võivad leida soovitud põhiaidmeid Eesti kohta. See peaks ka vähendama telefonis vastamisele kuluvat aega, mis on praegu üsna suur.

Kontori Eestist määratud ametniku töö on seni peamiselt seisnud andmete kogumises Eesti Välisministeeriumi ja ka Eesti peaministri jaoks selle kohta, mis toimub Baltikumi teemal Rootsis, millest kirjutavad Rootsi lehed, mida räägib Rootsi raadio ja televisioon. Need andmed edastab ta iga päev Eestisse. Peamiselt tema on ka vastutanud mitmesuguste delegatsioonide vastuvõtmise eest. Sellega ühenduses on rohkesti tööd: tihti on vaja pileteid tellida, on tarvis kontrollida, miks viisum ei ole õigeaegselt saabunud jne. Samuti on infokontor vahendanud järjest suuremal arvul kirju Eestisse ja sealt siia.

Meie käsutuses praegu olevatest summadest jätkub kontori kaheaastaseks tegevuseks. Pärast seda SIDA-lt uusi summasid oodata ei ole. Samuti ei ole meil praegusel momendil teisi teateid infokontori tuleviku majanduslikuks tagamiseks.

Kontor ei ole küll Eesti diplomaatiline esindus Rootsis, aga natuke sinnapoole see siiski kaldub. Ta on veidi kummaline konstruktsioon. Ja võibolla tuleb sellest pikapeale veel midagi muud välja - seda on raske ennustada.

EESTI KOOL ROOTSIS - MINEVIK, OLEVİK, TULEVIK

IVAR PALJAK

Mu tänase vestluse teemaks on jälgida eesti kooli ja kasvatustegevuse arengut Rootsis läinud 46 aasta muutuvates tingimustes; analüüsida eesti kooli mõju meie järelkasvu tagamisele; lõpuks ka vaadelda kooli rolli uues olukorras, kus suhtlemine kodumaaga jälle normaalseks on muutumas. Kas suudame oma koole säilitada, kuni algab tihe koostöö vaba Eestiga üle Läänemere ja tekivad hoopis soodsamad tingimused kooli säilitamiseks kui praegu ?

Tagasivaade eesti koolihariduse algaastatele Rootsis

Nüüd aga vaatame tagasi sügisesse Rootsi 1944, kui põgenikevool üle Läänemere tormas sisse sõjas t puutumata Rootsi kuningriiki. 25.000 pagulase hulgas oli 2000 algkooli- ja 500 keskkooliealist last ja noort, kelle õpingud Eestis olid katkenud sõjategevuse tõttu või pidid just algama, ja 550 algkooli-, keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajat. Oli tulnud sõjapakku sihiga lähemal ajal Eestisse tagasi minna - niipea kui Eesti vabaneb. Oldi poliitilised põgenikud ja täis rahvuslikku iseteadvust. Noortel oli jälle vaja tööle hakata pärast pikka koolivaheaega. Koolide käimapanemiseks oli seega olemas suur potentsiaal.

Kui vaadata ajalooraaamatusse, siis tuleb lugeda esimeseks eesti kooliks Rootsi pinnal põgenikelaagri kooli Vikingshillis Stockholmis lähedal, mille asutas Artur Grönberg juba 1944.a. veebruaris. Põgenikelaine kulmineerudes sama aasta sügisel tekkis põgenikelaagrite juurde spontaanselt üha uusi koole. Veebruaris 1945 asus Välismaalaste Komisjon pagulaste hariduse- ja kooliküsimusi lahendama ja laagrikoolide tööd formaliseerima koostöös äsjaasutatud Eesti Komitee (EK) Koolitoimkonnaga, mille tööd juhtisid Rudolf Penno ja Heinrich Mark. Nii tekkis algkooli tasemel üle maa kokku 43 laagrikooli 1200 õpilase ja 100 õpetajaga.

Töö käigus ilmnas varsti, et eestlastel ja Välismaalaste Komisjonil olid hoopis erinevad arusaamised. Rootslaste eesmärgiks oli eesti lastele eesti keele abil kiiresti rootsi keel ära õpetada ja seega neile peatset üleminekut rootsi koolidesse võimaldada. Eestlaste sooviks oli, et asutataks alaline eesti koolide võrk Rootsis.

Välismaalaste Komisjon nähes eestlaste sihte koolidega ja

konstateerides, et rootsi keele õppimisele ei panda küllalt rõhku, otsustas lõpetada laagrikoolide toetamise ja need suleti augustis 1945. Märgukiri eesti koolide alalise võrgu asutamiseks jäeti haridusministri poolt tähelepanemata. Nii seisti olukorra ees, et eestlastel polnud ei laagrikooli ega permanentseid normaalkooli.

Nüüd pöördus EK peaminister Hanssoni poole pikema märgukirjaga, milles paluti luba eestikeelsete erakoolide asutamiseks "niikaua, kui pagulasküsimus ei ole rahvusvahelises ulatuses veel lahendatud" ja lubada "täiendusõpetust" eesti õpilastele kohtadel, kus lapsi on vähe. Alles 1946.a. sügisel võttis haridusminister Erlander vastu EK delegatsiooni ja lubas mitte teha takistusi eestikeelsete erakoolide ja täienduskoolide võrgu loomiseks, jättes aga koolide majandamise eestlaste eneste õlgadele.

Nii astuski/meie koolide olukord stabiilsemasse ajajärku ja 1948. aastal oli Rootsis 3 erakooli 210 õpilasega ja 40-56 täienduskooli 1000 õpilasega üle maa. Koolid töötasid eestlaste eneste kulul. Täienduskoolides käis õppetöö kord nädalas á 3-4 tundi ja haaras eesti keelt, ajalugu, maateadust ja laulu.

Erakoolid asusid Stockholmis, Göteborgis ja Hälsingborgis. Nendest on Stockholmi kool katkestamata tegevusse jäänud tänaseni. Koolil oli algaastail paarsada õpilast. Suureks probleemiks oli aga kooli majandamine. Siin tuli appi eestlaskond korjanduste läbi, ja isegi Eesti Vabariigi summasid oli võimalik osaliselt kasutada. Õpetajate töötingimused olid kooli rahapuuduse ja madalate palkade tõttu siiski väga pingelised. Ometi oli õppetöö intensiivne ja tulemusrohke. Kui oletame, et Rootsi/tuli 1944.a. sügisel umbes 2000 algkooliealist eesti last, siis võime arvestada, et nendest said eesti alghariduse mitmesugusel viisil umbes pooled.

Gümnaasiumihariduse saamine

Kui heidame korraks pilgu gümnaasiumi sektorisse, siis oli olukord järgmine. Koos laagrikoolide avamisega 1945 tegi Välismaalaste Komisjon koostöös EK Koolitoimkonnaga otsuse avada Sigtunas internaatkool eesti noortele - peamiselt eesmärgiga anda neile võimalus emakeele lõpule viia Eestis alustatud gümnaasiumiõpingud. Õpiti rootsi õppekavade järele. Töötingimused olid ideaalsed, sest elati internaadis. Sigtuna Eesti Gümnaasiumis pandi sajale eesti noorele välismaa oludes tugev rahvuslik ja kultuuriline alus. Toimus intensiivne isetegevus vabal ajal. Tuntud dirigent Olaf Roots, kes oli kooli muusikaõpetaja, asutas sääl hiljem populaarse Noortekoori, korraldati referaat- ja vaidluskoosolekuid, lavastati näidendeid, anti välja seinalehte ja korraldati tantsuõhtuid. Eestlus oli iseenesest kõigile väärtuseks, kuid selle eeldusena rõhutati inimlikkust, objektiivsust, isiksust ja arenguvõimet. Sigtuna kasvandikud läksid pea kõik edasi ülikooli ja nende hulgast on tulnud hiljem nimekaid inimesi rootsi ühiskonnas. Lõpetajaid oli kokku 83.

Sigtuna gümnaasium, mis oli ühekordne üritus, ei lahendanud kaugeltki vajadust gümnaasiumi järele. Nii tehti uus algatus Stockholmis, kus Henno Jänes pani käima Stockholmi Eesti gümnaasiumi (SEG) 1945.a. sügisel. Õppetöö käis siin õhtuti - kooli tuntigi "Videviku gümnaasiumi" nime all - ja võimaldas õpilastel vajaduse korral päeval raha teenida. Loomulikult nõudis niisugune töökord

õpilastelt ja õpetajatelt suurt pingutust. Gümnaasium valis oma õppekorralduse aluseks Rootsi 4-klassilise reaalkooli ja 3-klassilise gümnaasiumi. Algaastatel õpiti osalt eesti õppekavade järele. Hiljem mindi üle rootsi õppekavadele, et kergendada edasiminekut ülikoolidesse. Oma tulud sai gümnaasium õppemaksudest ja toetustest. Toetajate seas figureerisid nii Rootsi sihtasutused, kui meie oma organisatsioonid. Kuigi kooli juhtkonnal niisiis ei puudunud võime leida toetajaid, oli rahapuudus alati suureks probleemiks. Kooli püüdlusi väljendab järgmine tsitaat: "On püütud õpilastele anda põhjalikke teadmisi ja oskusi, mida eriti pagulasnoored vajavad eluvõitluseks võõras ühiskonnas, tugevdada neis optimismi ja õpetada neid ületama raskusi, süvendada neis rahvuslikku meelsust ja harrast kiindumust oma isade maasse ja rahvasse".

Väikese pausiga 1952. ja 1954.a. vahel alustas SEG 1955. aastal uuesti tegevust. Alates 1970. aastast toimus SEG tegevus Johan Ungersoni juhtimisel tagasihoidlikumates vormides, aga kuni 1988. aastani valmistas kool ette eesti noori ülikooliõpinguteks hea eduga. Kool on nüüd suletud, sest puuduvad nii majanduslikud võimalused kui ka riigi luba välja anda lõputunnistusi. Sellega on eesti gümnaasiumide tegevus Rootsis selleks korraks lõppenud.

Eesti põhihariduse edasine käekäik Rootsis

Läheme tagasi meie algkoolide juurde. Konstateerime, et 1954. aastal kannavad EK püüdlused vilja ja Stockholmi Eesti Algkoolile määratakse õpetajate palkadeks riigi toetus. Töö võib nüüd jätkuda kindlustatud majanduse ja töörahuga. Ka Göteborgi algkool kerkib uuesti silmapiirile saades 1960. aastal Riigipäeva otsusega kõik kooliõigused ja ka riigi toetuse oma töö alustamiseks. 1967. aastal tuleb toetus meie täienduskoolidele. Nende arv on vahepeal tunduvalt vähenenud, aga töö on edaspidi majanduslikult kindlustatud.

On ilmne, et Rootsi riik on oma suhtumist vähemuste küsimuses muutnud. On jõutud arusaamisele, et Rootsil on kasu sisserändajate omakultuurilisest tegevusest ja et inimesi ei saa lühikese ajaga ümber teha rootslasteks, kui selleks puuduvad eeldused. Viiakse läbi riiklik uurimus vähemusrahvuste kohanemise küsimuses, kusjuures eriti uuritakse keeleoskuse rolli kohanemisprotsessis. Mitmed teadlased jõuavad arusaamisele, et kakskeelsus on ideaalne lahendus lastele, kelle kodudes räägitakse mitte-rootsi keelt. See tähendab konkreetselt, et tuleb lapse kodukeelt ka koolis edasi arendada paralleelselt rootsi keele õppimisega. Vastasel korral tekib risk poolkeelsuseks.

Uurimuse tulemused võetakse aluseks 1975.a. sisserändajate poliitika kujundamisel. Siit algab uus suhtumine sisserändajatesse ja nende kultuuridesse, mida iseloomustavad mõisted, nagu "võrdsus", "valikuvõimalus", "koostöö" ja "kodukeel". Alustatakse kodukeele õpetamisega (hemspråkundervisning). See tähendab, et Rootsi koolides õppivatel sisserändajate lastel, kelle koduseks keeleks on mitte-rootsi keel, on vanemate soovil võimalik saada kodukeelset õpetust 1,1 nädalatunni ulatuses õpilase kohta, kui nad käivad lasteaias, põhikoolis ja gümnaasiumis. Näiteks, kui õpilasi on grupis 5, oleks neil kokku võimalik saada 5,5 nädalatundi kodukeelset õpetust.

Kodukeele õpetamine levib Rootsis laialdaselt. Eesti sektoris on läinud 16 aasta jooksul kuni 1000 last saanud kodukeele (eesti keele) tunde. Umbes 30% eesti lastest on ära kasutanud seda erakorralist tasuta õppevõimalust. Mitukümmend eesti pedagoogi üle maa on toimunud õpetajana. Eesti gruppides on harilikult 1-2 last ja õpetajal tuleb sõita koolide vahel, et oma õpilasi üles leida. Probleem eesti osas on olnud õpetajate puudus ning viimastel aastatel ka vähenev huvi kodukeele õpetamise vastu. Ka on nõudmised rangemaks läinud. Nüüd võimaldatakse kodukeele õpetust ikkagi ainult nendele, kelle kodune keel on tõepoolest eesti keel. Seda nõudmist täidavad viimasel ajal vaid hiljuti Eestist välja rännanud eesti perekonnad.

Stockholmi Eesti Algkool saab kõrgastme

1962. aastal viiakse Rootsis läbi koolireform, millega põhikool muutub 9-aastaseks (7., 8. ja 9. klass moodustavad kõrgastme) ja endine reaalkool kaotatakse. Ka eestlased taotlevad Stockholmi eesti koolile kõrgastet, kuid tulemusteta. Taotlust korratakse 1974. ja 1977. aastal, ka nüüd tulemusteta. Vastuargumendiks tuuakse, et kodukeele õpetus peaks eestlaste vajadused rahuldama. 1985 tehakse uus katse. Rahvapartei (Folkpartiet) esitab Riigipäevale vastava motsiooni ja Stockholmi Koolidireksioonile tehakse selgeks, et kavatsatud eesti kõrgastmes kasutatakse peale eesti alade ka kehtivaid rootsi õppekavasid, et kooli sihiks on kakskeelsuse saavutamine. Samuti rõhutatakse eeliseid, mis on lastel, kui nad võivad kogu põhikooli ajal käia samas koolis.

Kõikide suureks üllatuseks tulebki Stockholmi Koolivalitsuselt lõpuks positiivne otsus kõrgastme loomiseks eesti kooli juures 14. novembril 1985. Ainult kommunistid reserveerivad end. Stockholmi Eesti Kool saab uut elujõudu. Nüüd on eestikeelset haridust võimalik Stockholmis saada 9 õppeaasta vältel.

Seoses eesti kõrgastme loomisega kerkib üles ka raskusi. Kooli senised ruumid jäävad kitsaks, lootused lisaruumide saamiseks aga luhtuvad. Riigitoetusest ei piisa õpetajate palkadeks ja EK peab kolmel aastal tasuma mõnesajatuhandekroonilised puudujäägid. Ka Göteborgi Eesti Kool maadleb suurte majanduslike raskustega. Positiivsele poolele jääb, et Stockholmi Eesti kool laseb välja esimesed kõrgastmekooli lapsed, 1989. aastal 22 ja 1990. aastal 16 lõpetajat.

Missugused on eesti kooli tingimused selle sajandi viimasel aastakümnel ?

Laagrikooli endised kasvandikud lähenevad nüüd 60-ndale eluaastale ja eesti koolist sisendatud eestlust on edasi antud oma lastele ja lapselastele. Lapsed on enamikus abielus rootslastega ja seetõttu räägivad lapselapsed peamiselt ainult rootsi keelt. Sellest hoolimata pannakse neist paljud eesti kooli õppima - Suur-Stockholmis läheb igal aastal umbes 15 last eesti kooli esimesse klassi 50-st sin elunevast eesti päritoluga lapsest. Koolis õpib ka terve rida Eestis sündinud lapsi, kes kooli tulles rootsi keelt ei oska. Nii käib õppetöö esimesest klassist alates kahes keeles. Eesti ainetes on kasutusel Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi poolt väljaantud õpikud. Neid on aastate jooksul eri õppestaadiumide jaoks ilmunud kokku umbes 50 tiitlit. Näiteks on viimasel kolmel aastal ilmunud:

Mare Aadli ja Edith Kotka-Nyman "Samm-sammult. Eesti keele õpik algajale" I ja II, ja samade autorite "Eesti kirjanduse radadel. Valimik eesti kirjandust kõrgastmele", samuti Helga Nõu "Uus lugemik" I ja II (madal- ja keskastmele).

Kokkuvõttes

on eesti päritoluga lastele Rootsis momendil (1991) avatud järgmised eestikeelsed koolivariandid:

Mängukooli-lasteaia tasemel Stockholmis, Göteborgis ja Lundis kokku umbes 50 lapsega.

Korralised täisajaga koolid Stockholmis ja Göteborgis: Stockholmis üheksas klassis kokku 105 õpilast ja Göteborgis kuues klassis kokku 35 õpilast. Göteborgi eesti kool on majanduslikel põhjustel sunnitud üle minema kaheklassilisele töövormile alates järgmisest õppeaastast.

Täienduskoolid Göteborgis, Lundis ja Hälsingborgis kokku 30 õpilasega.

Kodukeele õpetus. Rootsi riigi raskes majanduslikus olukorras on koolivõimude poolt esitatud nõue, et grupis peab olema vähemalt 5 õpilast ja et nende kodune keel peab tõesti olema mitte-rootsi keel. Eesti sektoris rakendamisel raskendaksid need reeglid kodukeele õpetamise läbiviimist. Praegu saab umbes 100 eesti last kodukeele õpetust.

Kokku arvates kõik õpilased, kes ühel või teisel viisil korrapäraselt õpivad eesti aineid, saame umbes 300. Joonistades kõvera eesti aineid õppivate noorte kohta alates 1944. aastast, näeme, et nende arv oli siis 1200, langes 1975. aastaks umbes 300-le, tõusis kodukeele süsteemi alustamisega 700-le ja on nüüd tagasi 300 lähedal.

1944. aastal Rootsi tulnud 550 eesti pedagoogi on ammu asendunud siin kutsehariduse saanud noorte õpetajatega, kes tänu eesti koolile ja kodule on ka ise säilitanud eesti keele oskuse. Viimastel aastatel on Eestist juurde tulnud terve rida kompetentseid õpetajaid.

Me ei tohi ka unustada eesti keele õpetamist Lundi ja Uppsala ülikoolide juures, kust viimase 10 aasta jooksul umbes 50 üliõpilast on sooritanud eesti keele eksameid. Mitmed neist toimivad praegu eesti sektoris kodukeele õpetajatena.

Näeme, et eesti koolis on küll möödunud 46 aasta vältel aset leidnud pidev arvude vähenemine, kuid kontinuiteet on säilinud ja tänapäeva koolijuhid võivad homsele eesti koolile Rootsis üle anda tugevad traditsioonid ja funktsioneeriva koolidesüsteemi.

Eesti kooli tulevikuväljavaated

Missugused on eesti kooli tingimused ja väljavaated pikemas perspektiivis? Kas eesti kooli on veel vaja?

Eesti kool seisab uute tingimuste ees, kui Eesti vabaneb mõne aasta pärast. Arvame, et Rootsis elav permanentne välis-eesti ühiskond

jäab tihedasse kontakti Eesti Vabariigi institutsioonidega. Rootsis elavate eestlaste hulgas leiame ka ärimehi, diplomaate ja erialamehi, kes on otseses koostöös Eesti asutustega. Kõigi nende ühiseks tegevusväljaks on rahvuskultuuriline aktiivsus koostöös välis-eesti keskustega üle terve Rootsi, eriti aga rahvuslik kasvatustegevus eesti kooli näol.

Millised on eesti kooli sihid ja ülesanded uues olukorras? Ma usun, et umbes samalaadsed kui siinsetel saksa, inglise ja prantsuse koolidel praegu: anda siinelavatele eesti lastele võimalus eesti orientatsiooniga alghariduseks. Kes seda siis vajavad? Esmajoones need, kes seda praegugi vajavad: eesti päritoluga lapsed, kes soovivad säilitada oma eesti orientatsiooni, võimet end eesti keeles väljendada ja võimelised olla oma juuri otsima. Eesti koolis käiakse võibolla ka sellepärast, et koolil on kõrge staatus, sellel on kõrge õppekvaliteet, head pedagoogid, väikesed klassid, hea koostöö kodu ja kooli vahel. Eesti kooli vajavad muidugi ka värsked emigrandid, kes soovivad sujuvat üleminekut Rootsi koolidesse. Eesti emigrante saab olema palju, samuti kui Rootsist rändab emigrante välja Eestisse raha teenima.

Kolmas kategooria õpilasi tulevases eesti koolis on Eesti diplomaatide ja kaupmeeste, teadlaste lapsed, kes ajutiselt peatuvad Rootsis ja ei oska rootsi keelt. Muidugi paljud ehk peavad end peeneks ja panevad lapsed prantsuse kooli. Eks näe kui paljud.

Meil pole kindlasti enam vaja muret tunda kooli majanduse pärast, sest Eesti Vabariik hakkab kooli ülal pidama. Ja kindlasti leidub palju kompetentseid õpetajaid, kes on valmis täiendama meie oma õpetajate kaadrit.

Eesti koolil Rootsis ja mujal välismail on kindlasti õigustus, koos eesti kodudega, eestluse säilitajana, endastmõistetava institutsioonina meie eesti ühiskonnas, mida uued pealekasvavad põlvkonnad kindlasti tahavad säilitada nüüd ja alati.

Minu lapselapsed jõuavad varsti kooliikka ja püüan ise omalt poolt teha kõik, et eesti kooli masinavärk oleks selleks ajaks kõige paremas trimmis.

Lõpetaksin Kalju Lepiku sõnadega:

"Me oma kool, me keele kants
Las risti-rästi tuuletants
Me sõprusringis kaasa
Nii lihtne, aus kui eesti kool
On ainult ema arm ja hool
Ei suured sõnad uhke meel
Nii lihtne, aus kui eesti keel
Nii lihtne, aus kui ema meel
Me sõprusringis kaasa..."

EESTI MAJANDUSLIK OLUKORD

RUDOLF JALAKAS

Aktuaalsetest probleemidest

Eesti maadleb praegu suurte majanduslike raskustega. Neid on kahte liiki. Ühed on viimaseaegsete sündmuste tulemused, aktuaalsed, teised on pikaajalised, struktuurilised. Mõlemad on seotud faktiga, et Eesti kuulub Nõukogude Liitu, on osa sellest suurest vajuvast laevast, mille allakäik on toimunud juba pikemat aega. Olukorda komplitseerib see, et samal ajal, kui raskused kuhjuvad, tehakse pingutusi uuele majandussüsteemile üleminekuks. Eesti meenutab ujujat, keda ähvardab uppumine, aga kes samal ajal püüab õppida uut ujumisstiili.

Olemasoleva ametliku statistika järgi näitab Eesti majandus kõiki akuutse kriisi tunnuseid. Toodang langeb, paljudest kaupadest on järjest rohkem puudus, hinnad tõusevad ja samuti välisvaluuta kursid. Tööstustoodang oli käesoleva aasta esimesel veerandaastal 7-8% väiksem kui samal perioodil eelmisel aastal, lihatoodang langes samal ajal 25% ja piimatoodang 18%. Jaehindade tõus on olnud umbes 60% aastas, mis tähendab, et hinnakontrolli järk-järgult on lõdvendatud. Sellegipoolest on jätkuvalt suur vahe ametlike ja vabaturu hindade vahel. Liha ja piima osas on vabaturu hinnad 2-3 korda kõrgemad kui ametlikud. Selle eest võib ütelda, et vabalt turult on peagu kõike saada.

Toodangu languse peamiseks põhjuseks on raskused toorainete ja muude kaupade saamisel. Tekstiilitööstuse toodang langeb puuvilla puudusel. Klaasi tootmist takistab sooda puudus, šokolaadi tootmist kakao puudus. Õlut ja karastavaid jooke ei ole saada pudelite puudusel. Nende raskuste taga on omakorda kaks tegurit. Üks on toodangu langus Nõukogude Liidus, kust valdav osa Eesti tööstuse toorainet tuleb. Teine on kaupade jaotuse süsteemi kokkuvarisemine. Vana tsentraliseeritud jaotus Moskva kaudu enam ei funktsioneerigi ja uus pole veel välja kujunenud.

Üks oluline komplikatsioon on usalduse puudus rubla vastu. On hakatud tagasi langema primitiivsesse vahetusmajandusse. Toimub ka pidevalt suurenev üleminek välisvaluutadele. Paljusid ihaldusväärseid kaupu saab osta ainult tingimusel, et vähemalt osa hinnast makstakse välisvaluutas.

Usalduse puudus rubla vastu on loomulik, kui arvestada seda tempot, millega hinnad tõusevad. See omakorda on seoses selle tempoga, millega uusi rublasid käiku lastakse. Nõukogude Liidu eelarve, mis veel mõni aasta tagasi oli suhteliselt heas tasakaalus, töötab nüüd kiiresti kasvava puudujäägiga. Nõukogude oma andmetel on see puudujääk võrdne 10%-ga Nõukogude kogutoodangu väärtusest. Mõnede andmete järgi on see arv juba üle 20%. Ainult osa sellest tohutust puudujäägist kaetakse rahaturult laenamisega. Ülejäänud osa kaetakse uute rublade trükkimisega. Niikaua kui see nii toimub, ei ole võimalik usaldust rubla vastu taastada.

Niikaua ei ole ka võimalik peatada rubla kursi langust välisvaluutade vastu - vabalt turul. Ametlikult hoitakse jätkuvalt kinni esmajoones niinimetatud "kommertskursist", mis on täiesti ebarealistlik. Sellest kinnipidamine tähendab, et eksportettevõtted peavad valuutade sundmüügil leppima kursiga, mis on praegusel hetkel vähemalt 15 korda madalam kui vabaturu kurss. Sellega "trahvitakse" just neid, keda õieti peaks soodustama, nimelt ettevõtteid, kes maale valuutat teenivad.

Kahjuks jälgib sama poliitikat ka Eesti, kuigi oleks võimalik üle minna ratsionaalsemale kursipoliitikale ja hakata eksportijatele ka sundmüügi puhul maksma samu kurssse, mis kujunevad Eesti Panga valuutaoksjonitel. Selles punktis ei ole turumajanduslik mõtlemine veel kaugeltki läbi löönud.

Kaootiline hinnapoliitika

Häirivalt on majanduslikule arengule ka mõjunud see hinnapoliitika, mida Moskva on ajanud. Moskva on tõstnud toorainete hindu, aga jätnud valmiskaupade hindade tõstmise kui ebapopulaarse sammu liiduvabariikidele. Möödunud aastal tõusid tööstustoorainete hinnad umbes kahekordseks. Tarbimiskaupade hinnatõus aga oli tunduvalt väiksem. See tekitas raskusi niihästi paljudel tööstustel, kui ka põllumajandusele.

Hinnapoliitika on üldiselt kaootilises olukorras niihästi Nõukogude Liidus kui Eestis. Sellel teemal rääkides kuuleb järjest anekdootilisi lugusid. Labidavarre ametlik sisseostuhind on tunduvalt kõrgem kui terve labida ametlik väljamüügihind, väideti ühes vabrikus.

Turumajandus on lööksõnana kõigi suus, aga et turumajanduse peamiseks eelduseks on vabad hinnad, seda ei taha paljud aktsepteerida. Hind on see kompass, mis peab juhtima tootmisvahendite kasutamist. See kompass saab ainult tekkida nõudmise ja pakkumise vaba suhte alusel ja mitte ühe bürokraatliku otsusega.

Üheks takistuseks vabadele hindadele üleminekul on, et paljudel aladel valitseb monopoli olukord. Vaba hind saab ainult kujuneda vabas võistluses. Sellepärast on tähtis, et vabadele hindadele ülemineku eel kaotatakse monopolid. Kuidas seda teha, selleks on kogemusi ja võib eeskujul leida turumajandusega maades, nagu näiteks USA ja Rootsi. Monopolide kaotamine ja vabadele hindadele üleminekul on tähtsam reform kui näiteks privatiseerimine.

Niihästi toorainete puudus, kui hinnapoliitika abil tekitatud

tasuvuse probleemistik, on viinud selleni, et on hakanud esile kerkima üks nähtus, mida Nõukogude Liidus varem ametlikult üldse pole esinenud ja mis õieti on olnud keelatud, nimelt tööpuudus. Andmeid selle suuruse kohta pole mul õnnestunud leida, aga kaudsete tunnuste järgi otsustades on see kiiresti kasvamas.

Struktuurilised peavalud

Niipalju aktuaalsetest probleemidest. Aga Eestil on ka majanduslikke raskusi pikemas perspektiivis, struktuurilist laadi, mis tõenäoliselt jätkavad majanduse koormamist ka pärast seda, kui on suudetud sellest ühisest turust lahkuda, mis on süüdi enamikus ülalkirjeldatud akuutset laadi raskustes.

Eesti, samuti nagu Läti ja Leedu, on tugevasti industrialiseeritud. Kui mõõta tavaliste mõõdupuudega - tööstuse osa tööhõives või rahvamajanduslikus kogutoodangus -, siis on Eesti rohkem industrialiseeritud kui näiteks Rootsi. Aga see tööstus, mis Eestis leidub, on üles kasvanud kasvuhoone kliimas, ilma võistluseta. Ettevõtetele pole kunagi olnud tarvis arvestada sellega, mis tarbijad tahavad, eriti kuna enamikust kaupadest on olnud puudus. Moskvast antud eeskirjad ja käsud ei ole asendanud seda survet, mis ühele ettevõttele turumajanduses paneb peale võistlus.

Mitmesugused uurimused näitavad, et efektiivsus Ida-Euroopa tööstuses, kaasa arvatud Nõukogude Liit, on keskmiselt 2-3 korda madalam kui arenenud läänelistes tööstusmaades. Raisatud on niihästi energiat, kui ka inimtööjõudu.

See raiskamise nähtus ei piirdu ainult tööstusega. See kehtib ka põllumajanduses ja teenenduse alal. Elamute sektoris on see ilmne igapähele, kes on külastanud mõnda korterit Eestis. Neid köetakse nii, et tihti saab üleliigsest soojusest lahti ainult akende lahtihooldmisega. Sageli pole mingit muud võimalust soojuse reguleerimiseks korterites.

See raiskamise nähtus annab ju mõnes mõttes põhjust optimismiks. See annab võimaluse kulusid vähendada ilma, et elatusstandard selle all tarvitseks kannatada.

Aga selge on, et tööstus Eestis peab läbi tegema väga põhjaliku efektiivsuse tõstmise protsessi enne, kui ta suudab hakata võistlema maailmaturul ja samal ajal pakkuda oma töötajatele rahuldavat elatusstandardit. Ühes suhteliselt kõrge tehnilise tasemega Tallinna suurettevõttes kuulsin hinnangut, et ettevõtte on umbes 15 aastat läänemaailma tööstusest taga. See on vahemaa, mis tundub pikk, aga seda peaks saama soodsatel eeldustel kiiremini ületada kui 15 aastaga. Nende soodsate eelduste hulka kuulub võimalus väliskapitali kasutada. Kui Eesti sai iseseisvaks 1918, siis kehtis 9 aastat enne kui saadi üks suurem välislaen. Aga ei tohi unustada, et siis oli kogu Euroopa sõjast kurnatud ja pealegi puudus siis igasugune organisatsioon rahvusvaheliseks abistamiseks. Ei olnud ei Maailmapanka ega Rahvusvahelist Valuutafondi. Nüüd on olukord hoopis teine ja kindlasti ei pea Eesti ootama 9 aastat esimese välislaenu saamiseks.

Kas need maad ei ole liiga väikesed iseseisvuseks ?

Üks küsimus, mis ikka ja jälle esile kerkib, kui on juttu Baltimaadest, on, kas need maad ei ole liiga väikesed ja liiga sõltuvad Nõukogude Liidust selleks, et suuta elada iseseisvalt.

See on küsimus, millele võib vastata mitmel viisil. Üks lihtne vastus on, et nad on juba korra näidanud, et nad suudavad olla iseseisvad. Kui Nõukogude võim tuli, olid Baltimaad ainult vähe taga Soomest oma elatistaseme poolest. Nüüd, pärast ligemale 50-aastast liikmeksolekut Nõukogude õnnistusrikkas ühisturus, on neil vaevalt 1/3 Soome elatistandardist.

Ja siis see küsimus sõltuvusest. Üks vang on alati täiesti sõltuv vanglast oma ülalpidamises. Kas see tähendab, et vangil pole kunagi õigust saada vabaks ?

Olgu selle võrdluspildi adekvaatsusega kuidas on, aga praegu paistab Eestis siiski natuke kokkumist tekitavat see perspektiiv, millega Moskva koos üheksa "truu" liiduvabariigiga ähvardab kuut "truudusetut" vabariiki, nimelt, et neil tuleb hakata maksma Liidust tulevate kaupade eest maailmaturu hindades ja teha seda välisvaluutas.

Siin on üks väike ambivalentsus eestlaste käitumises. Rõhuv enamus eestlasi tahab ju saada iseseisvaks nii pea kui võimalik, kõige meelsamini homme päev. Aga kui Eesti saab iseseisvaks, siis on ju endastmõistetav, et muututakse välismaaks Nõukogude Liidu suhtes. Siis on ka loomulik, et peab hakkama maksma Liidu kaupade eest maailmaturu hindu ja tegema seda välisvaluutas.

Tõenäoliselt ei ole see perspektiiv nii kohutav kui paljud arvavad, kuigi kõige halvemal juhul peab arvestama ühe kohanemisperioodiga, mis võib nõuda Winston Churchill'i sõnu laenates "verd, higi ja pisaraid". Aga mis on alternatiiv ?

Kirjutatud ühe ettekande alusel Stockholmis 14.5.1991.

MÜNCHENI RAADIO OSA KODUMAAGA SUHTELEMISEL

ALEKSANDER TERRAS

METROO käesolevas ettekandesarjas on minu ülesandeks ilmselt käsitleda ajakirjanduslikku, eeskätt raadio kaudu toimuvat suhtlemist välis- ja kodueestlaste vahel ning muudatusi, mis selles suhtlemises aset on leidnud viimaste aastate poliitilise arengu taustal.

Raadiosaated kodumaale

Oma kogemuste ja mälestuste najal püüan selles osas lühidalt puudutada nii Ameerika Hääle (AH; Voice of America), Vabadusraadio (VR; Radio Liberty), kui ka Raadio Vaba Euroopa (RVE; Radio Free Europe) eestikeelseid saateid, mis kõik erinevatel aegadel on toimunud Münchenist.

Nimetatud kolm raadiojaama on mõistagi Ameerika Ühendriikide ettevõtted, mispärast nende käsitlemine välis-geesti suhtlemisvahendina on muidugi tinglik ja otsustaval määral olenenud Ühendriikide välispoliitilistest seisukohtadest või taktikast antud ajal.

Pealegi oli esimene kodumaale suunatud eestikeelne infokanal, Ameerika Hääle (AH), mis alustas saadetega 3. juunil 1951 New Yorgis, Ühendriikide valitsusele alluv ametlik informatsiooniorgan, mille ülesandeks oli pakkuda kuulajatele tõetruud informatsiooni maailma sündmustest ja sel taustal selgitada Ühendriikide välispoliitikat ja USA valitsuse taotlusi.

Eesti ainek (teated väliseestlaste tegevusest ja kultuurielust) ei tohtinud ületada 15% saateajast. Ometi said ka sel algperioodil otseselt pöörduda kaasmaalaste poole kodumaal paljud väljapaistvad väliseestlased, nagu peakonsul Johannes Kaiv New Yorgis, saadik August Torma Inglismaal, eestlaste esindaja Karl Selter Saksamaal, saadik Pariisis ja Madriidis Kaarel Robert Pusta, minister Johannes Klesment ja mitmed teised. Muidugi oli vaba sõna levik Kremli võimuritele juba siis häirivaks teguriks ja saateid segati algusest peale ägedalt.

Nimetatud piirangud AH saadete osas kehtisid loomulikult ka siis,

kui paralleelselt Washingtoniga hakkasid toimuma 1953. aastal AH eestikeelsed saated ka Münchenist. Dubleerimist motiveeriti sellega, et toimetuste asudes Euroopas ja enam euroopaainelist materjali kasutades, loodeti saated muutuvat kuulajatele omasemaks ja tagasiside kuulajaskonnalt paremaks. Need lootused siiski ei täitunud ja 5 aastat hiljem, sügisel 1958, lõpetati AH saated Euroopast.

Korrapärased eestikeelsed raadiosaated Münchenist

Juba 1950. aastal oli alustatud Raadio Vaba Euroopa (RVE) saadeteiga Münchenist Poolasse, Tšehhoslovakkiasse, Ungarisse, Rumeeniasse ja Bulgaariasse. Eesti pagulasringkondade poolt esitatud taotlused ka eestikeelsete saadete alustamiseks, ei leidnud Vaba Euroopa Komitee toetust. Olid ju Balti riigid, erinevalt eespoolmainitud Ida-Euroopa nn. satelliitriikidest, de facto Nõukogude Liidu poolt annekteeritud.

Saadetega vene ja teistes Nõukogude Liitu kuuluvate rahvuste keeltes alustati kolm aastat hiljem, s.o. 1953. aastal ja erineva nime all Vabadusraadio (VR; Radio Liberty); algul koguni nime all Vabastusraadio (Radio Liberation).

Kuid Baltikumid rahvad jäid ka edaspidi ilma emakeelsete uudisteta Münchenist. Seda siiski juba Balti pagulasringkondade ühisel heakskiitmisel. Sest asudes seisukohal, et Balti riigid on vägivaldselt ja rahvusvahelise õiguse vastaselt ühendatud Nõukogude Liiduga, ei olnud võimalik kuuluda Nõukogude Liidu rahvustega ühisesse meediumisse. Seda oleks võidud tõlgendada kui anneksiooni tunnustamist.

Kestis niisiis kuni 1974. aastani, mil USA Kongress assigneeris summasid leedu-, läti- ja eestikeelsete saadete korraldamiseks 1975. eelarveaastal VR raamides, igale 75.000 US-dollarit. Esimesena tuligi toime leedukeelne saade 1975. aasta alguses, millele järgnesid läti- ja alles sama aasta juunist eestikeelne saade.

Baltlaste varemmainitud vastuseisust osaleda Nõukogude Liidu rahvustega ühisel saatejaamas, saadi üle sel viisil, et teatati otsusest mõlemad itta suunatud raadiosaated, s.t. RVE ja VR, ühendada, mis toimuski lähema aasta jooksul. Et Balti riikidele aga ka üleminekuajal oli tähtis näidata oma eristaatust, siis avaldas mõlemad raadioettevõtteid juhtima hakkav Ühendriikide Rahvusvaheliste Raadiosaadete Nõukogu (BIB) kirjaliku sihiasetuse, milles m.s. öeldakse, et RVE suunab oma saated Ida-Euroopa riikidesse (Poola, Tšehhoslovakkia, Bulgaaria, Ungari ja Rumeenia), kuna VR saadab Nõukogude Liitu ning Balti riikidesse (Eesti, Läti ja Leedu).

Nii oli siis poliitiliselt see raske küsimus lahendatud ja eestikeelsed saated Münchenist võisid uuesti alata. Selleks otstarbeks loodi VR-i mitte-venekeelsete saadete kõrvale eriline Balti osakond, mis 1983. aastal muudeti iseseisvaks. Aasta hiljem, oktoobris 1984, viidi eesti-, läti- ja leedukeelsed saated üle RVE-sse, kus nad on püsinud tänaseni.

Võrreldes AH-ga, oli VR ja veelgi enam RVE oma saatekava kujundamises vabam, kuid tuli endastmõistetavalt järgida kõikide

osakondade kohta käivaid ühiseid eeskirju ja soovitusi ning rangelt kinni pidada ajakirjanduslikust eetikast.

Poliitilise objektiivsuse nõue

Kehtivate eeskirjade kohaselt oli RVE ja VR eesmärgiks julgustada konstruktiivset dialoogi Ida-Euroopa ja N.Liidu rahvastega ning suurendada nende teadmisi sündmuste arengust nii kogu maailmas, kui ka nende kodumaal. Vahendades vaba informatsiooni ja ideesid rahvastele, kes on allutatud rängele tsensuurile, loodeti saadete abil ülal hoida informeeritud avalikku arvamust ja sellega soodustada julgemaid ja iseseisvamaid seisukohavõtte poliitilistes küsimustes. Eriti tähtis oli selles seoses, et raadiojaamad ei identifitseeriks end ühegi opositsioonigrupi, poliitilise partei või organisatsiooniga, olgu siin läänes või piirkonnas, kuhu saated on suunatud.

Pidades niisiis oma usutavuse säilitamiseks tähtsaks ranget neutraalsust, ei toetatud saadetes ühtki spetsiifilist poliitilist, majanduslikku või usulist tõekspidamist. Juhinduti vaid respektist inimõiguste ja demokraatia printsiipide vastu, kaasa arvatud mõtte- ja sõnavabadus, õiguskord, ning indiviidi võrdsed õigused vaatamata rassile, soole või religioonile. Saated toetusid suurel määral Inimõiguste Ülddeklaratsioonile, mille Artikkel 19 teatavasti omistab igale inimesele õiguse otsida, vastu võtta ja edastada informatsiooni ja ideesid mistahes meediumi vahendusel ja vaatamata riigipiiridele.

Olen eelnevas eriti püüdnud rõhutada seda range poliitilise objektiivsuse nõuet, mis kehtis Müncheni raadiojaamades ning mis, nagu eespool näeme, on toonud neile hea nime ja õieti ootamatult suure poolehoidu kuulajaskonnas. Ühtlasi pean aga mõnna, et just selles osas on nii raadios kui meie muus ajakirjanduses seoses pöördeliste sündmustega kodumaal, toimunud tõsisid nihkeid ja libastumisi.

Objektiivsuse juurde kuulus mõistagi ka igasuguse informatsiooni, eriti päevauudiste, tõepärasuse tagamine, mis praktiliselt tähendas seda, et ühtki vaid ühest allikast pärinevat sõnumit ei võetud päevauudistesse enne, kui see oli kontrollitud veel vähemalt ühe teise, erineva allika kaudu.

Surrogaat Tallinna raadiole

Vahendades tsenseerimata informatsiooni tahtsid eestikeelsed saated - lühidalt öeldes - olla objektiivseks surrogaadiks Tallinna raadiole, s.t. vahendada tsenseerimata uudiseid, kommentaare, analüüse ja reportaaze sündmuste kohta Eestis ja kogu maailmas. See viimane ei teinud mingit muret, sest meil oli ju piiramatu ja hästi organiseeritud juurdepääs rahvusvahelistele teabevahenditele, uudisteagentuuridele ja maailma ajakirjandusele. Miinuseks oli vaid puudulik tagasiside, mis surveaastatel oli lämmatatud peaaegu olematuks. Nii tuli see ainevaldkond, mis kuulajaid kodumaal võis

huvitada, suurel määral ära aimata !

Eestiaineline materjal, mis meie eesmärkide kohaselt pidanuks moodustama lõviosa meie saadetes, puudus algperioodil aga peaaegu täiesti. Ajalehed, mida oli võimalik välja tellida, olid ilmetud ametlikud häälekandjad, mis pealegi saabusid suure hilinemisega. Rahvusvaheliste teabeagentuuride korrespondendid istusid Moskvas ja nende võimalikud sõnumid Balti riikide kohta toetusid vaid üleliidulisele venekeelsele ajakirjandusele. Ajuti kasutasime ka Tallinna raadio kuulamise protokolle, kuid nende läbitöötamine ja analüüsimine saatekava tarvis oli aeganõudev ja vähe viljakas.

Kogu aeg tuli silmas pidada ka saadete pidevat segamist, mis motiveeris kordussaadet, aga ka tähtsamate saatelõikude kordamist mõnel järgneval päeval.

Müncheni raadio kontaktid kodumaaga praegu

Tänaseks on enamik nendest probleemidest ainult veel ajalugu ! Käesoleva ettekandesarja sissejuhatuses on öeldud, et "kolme-nelja viimase aasta jooksul puhkenud tihe suhtlemine kodumaaga on tugevasti mõjutanud Välis-Eesti ühiskonda ja väliseestlaste igapäevast elu". Mis puutub Välis-Eesti teabevahenditesse, siis tahaksin ma väita, et viimaste aastate areng kodumaal on mitte ainult tugevasti mõjutanud, vaid otse pea peale pööranud kõik seni muutumatuks peetud mõisted ! Toon vaid mõned näited raadiotöö tänapäevast, mida mul paari viimase kuu jooksul on olnud võimalus jälgida:

- Moskvas ja Ida-Euroopa riikide pealinnades on avatud Müncheni raadiote bürood, mis toimivad otseste uudiste vahendajatena.

- Eesti toimetus Münchenis ja teised Balti toimetused on igapäevases telefonikontaktis sõltumatute infokeskustega kodumaadel ja suur osa saatekavast sisaldab kodumaalt otseülekandes lindistatud saatelõike. Telefaxi kaudu tulevad äratõmbed eesti ajalehtedes samal päeval ilmunud tähtsatest artiklitest.

- Poliitika- ja riigitegelased otse võistlevad võimaluse eest anda intervjuusid Raadio Vaba Euroopale.

Jne., jne.

Kõik see oli muidugi täiesti mõeldamatu veel mõne aasta eest, kui isegi saate sisust kellelegi teisele teatamine oli karistatav Nõukogude-vastase agitatsiooni ja propaganda süüdistusel.

Kui detsembris 1948 ÜRO Täiskogus tuli hääletusele Inimõiguste Ülddeklaratsioon, mille Artikkel 19 omistas igale inimesele õiguse vastu võtta ja edastada igasugust informatsiooni vaatamata riigipiiridele, siis vastupidi tihti esitatavale arvamusele, loobusid kommunistlikud maad kaasa hääletamast. Üheks põhjuseks võiks olla, et juba 10 kuud varem oli Nõukogude Liit alustanud Ameerika Hääle saadete segamist.

1966. aastal võeti ÜRO-s vastu "Rahvusvaheline Pakt Kodaniku- ja Poliitiliste Õiguste kohta". Selleski sisaldus säte, et "igal

inimesel on õigus vabalt arvamust avaldada. See hõlmab õigust hankida, saada ja levitada igasugust informatsiooni ja ideid, sõltumata riigi piiridest, nii suuliselt, kirjanduslikult kui ka ajakirjanduse, kunstiliste väljendusvormide või teiste vahendite kaudu oma valikul".

Kuid erinevalt 1948.a. Inimõiguste Ülddeklaratsioonist määras see Pakt, et neid õigusi saab kitsendada "riikliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise ja moraali kaitsmiseks".

Sellele - reservatsioonidega varustatud - paktile kirjutasid alla ka kommunistlikud riigid. Ja kuna ei ole ju võimalik objektiivselt kindlaks määrata, missugune informatsioon võiks ohustada riiklikku julgeolekut või elanikkonna tervist ühes kommunistlikus riigis, siis oli ka näiteks paktiga ühinenud Nõukogude Liidul võimalus neid õigusi info takistamatuks levikuks igal ajal kitsendada ja levitamist kriminaalseaduse alusel karistada.

Tänapäeval kuuleme kodumaalt, et Münchени saateid on algusest peale kõikide takistuste kiuste pidevalt kuulatud ja need on olnud paljudele ainsaks objektiivse info allikaks !

Ettepanek anda 1991.a. Nobeli auhind Münchени raadiotele

Eesti praeguse (üleminekuaja) valitsuse välisminister, Lennart Meri, ise juba aastakümneid hoolas VR-i ja RVE kuulaja, tegi k.a. 21. veebruaril Reykjavíkis teatavaks, et ta oli kirjutas Norra Nobeli-komiteele esitanud Raadio Vaba Euroopa ja Vabadusraadio käesoleva aasta Nobeli rahuauhinna kandidaadiks.

Pikemas motivatsioonis ütleb Lennart Meri muuhulgas, et need raadiojaamad on 40 aasta jooksul oma uudiste, kommentaaride, analüüside ning kirjanduslike, usuliste, kultuurialaste ja ajalooliste programmide kaudu illegaalse segamise kiuste tugevdanud demokraatlikke ideid ja väärtusi ning aidanud kasvatada ühistunnet Balti riikide, Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa rahvaste seas, - ja mängivad jätkuvalt elutähtsat rolli selgitades Baltikumi rahvaste ajalugu ja aspiratsioone teistele Nõukogude Liidu rahvastele. Seda tehes on nad aidanud kaasa nende rahumeelsete revolutsioonide puhkemisele, mille tunnustajateks me oleme olnud Ida- ja Kesk-Euroopas ning Balti riikides; ning nad soodustavad jõuliselt demokraatlikke protsesse Nõukogude Liidus.

Kas Münchени raadio saateid tuleks jätkata ?

Samaaegselt selle suure ja peaaegu üksmeelse tunnustusega, mis on saanud Münchени raadiotele osaks pärast aastakümneid kestnud põlu all olemist, saadete segamist ja saatejaamale koguni pommipanekut (1981.a.), on hakanud kuuldavale tulema hääli ja küsimusi, eriti Ameerikas, et kas nende suurte murrangute järele Ida-Euroopas ei ole raadiosaated Münchenist ka oma ülesande täitnud ? Lõppude lõpuks maksab saadete korraldamine Ühendriikide maksumaksjatele siiski oma paarsada miljonit dollarit aastas !

Lennart Meri väitis oma motivatsioonis Norra Nobeli-komiteele, samuti kui oma hilisemates intervjuudes, et nüüd, kui Kesk- ja Ida-Euroopa riigid suurel määral on vabanenud Nõukogude haardest, on

neid saateid jätkuvalt tarvis Balti riikides ja demokratiseerimisprotsessi süvendamiseks Nõukogude Liidus.

Temale sekundeeris õieti ootamatult Eesti Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Arnold Rüütel, kes ühes intervjuus Kopenhaagenis 1990.a. märtsis uhkusega viitas nendele "üliõpilastele ja noortele, kes on läinud RVE-sse, VR-i ja teistesse saatejaamadesse, et sel viisil teenida oma maad. Need saated olid ja on jätkuvalt suure tähtsusega eesti rahvale", ütles Rüütel. Ning peaminister Edgar Savisaar olevat teinud korralduse, et RVE eestikeelsed uudised peavad olema iga päev kell 8 tema ametilaual ning väljakirjutused ülejäänud kavat iga päev kell 12 !

USA Rahvusvaheliste Raadiosaadete Nõukogu esimees Malcolm S. Forbes, Jr., ütles Esindajatekoja väliskomisjonis RVE ja VR-i järgmise aasta eelarvet esitades, et nende raadiosaadete tähtsust on tunnustanud peagu kõik saateid vastuvõtva piirkonna demokraatlikud liidrid. Ning Forbes tõstis eriti esile Eesti välisministri Lennart Mere ettepanekut anda neile raadiojaamadele Nobeli rahupreemia. Forbes mõõnis, et mõnes Kesk- ja Ida-Euroopa riigis on need raadiojaamad tõepoolest olulisema osa oma missioonist täitnud ning nende arvel kärbitakse tunduvalt saatemahtu, seda peamiselt kordussaadete arvel. Kuna aga mitmes selle piirkonna maas, kaasa arvatud Nõukogude Liit, demokratiseerimisprotsess veel jätkub, siis on vajalik jätkata ka rahvusvahelisi tsenseerimata raadiosaateid. RVE/VR-i eelarve järgmiseks tegevusaastaks, mis algab 1. oktoobril, on ümmarguselt 217 dollarit. Siia võiks ainult veel lisada märkuse, et nimetatud raadiojaamade viimaste aastate eelarved on USA Kongressi poolt mõlema suure partei toetusel ja tavaliselt ühel häälel vastu võetud. Sellegipoolest võib pinge kesta n.ö. viimase minutini enne, kui eelarve on lõplikult kinnitatud.

Ajaloleht "Teataja"

Minu tänase teema teise osana on antud ajaleht "Teataja", mida ma ometi käsitlen vaid väga lühidalt ja üldsõnaliselt, sest ma ei pea end kompetentseks. Ma ei kuulu "Teataja" ühingusse ega toimetusse ja olen vaid nn. vaba kaastöölisena kirjutanud juhtkirju ja mõningaid liberalismiga seostatavaid artikleid, kusjuures olen samuti toetunud peamiselt Müncheni raadiost mulle kättesaadavatele materjalidele.

Loomulikult on pöördelised sündmused Eestis ja Baltikumis mõjustanud ka "Teataja" sisu ja nn. missiooni, kuid kaugeltki mitte samal määral kui raadiosaadete oma. Üldiselt tohiks ju olla nii, et pagulasajakirjanduse tähtsus, mis puutub kodumaa poliitilise ja kultuurielu vahendamisse, väheneb samal määral kui tsensuurist vabanenud kodumaa ajakirjandus kättesaadavamaks muutub ja seda ülesannet kiiremini ja otsesematest allikatest täidab. Uue ülesandena võib küll näha ka väliseestlaste elu ja tegevuse tutvustamist kodumaisele lugejaskonnale, mis aga praktikas eriti ulatulelikuks kujuneda ei saa.

Isikliku veendumuse kohaselt oleks siiski "Teatajal", ühena meie vanimatest ja eripalgelisematest pagulasväljaannetest, ka tulevikus tähtis osa meie ühiskonnas täita, kui see vaid aasta-aastalt nii majanduslike kui ka isikuliste ressursside poolest ikka raskemaks ei osutuks.

BALTI INSTITUUDIGA RAUDKARDINAT PAOTAMAS

JÜRI SEIM

Teatav huvi kultuurisidemete arendamiseks iseseisvate Balti riikidega leidis Rootsisis juba 1920-ndatel aastatel, kui rida rootsi nooremaid teadlasi viibis Baltikumi ülikoolides ja teadusasutustes õppetegevust ja teadust loomas ja ajakohastamas. Stockholmis koondus Balti-huvi 1930-ndatel aastatel nn. Balti kultuurilise koostöö komitee ümber (Kommittén för kulturellt baltiskt samarbete), mis 1939 Balti Instituudi nime all teatavat koostööd alustas Stockholmi ülikooliga (tookord Stockholms Högskola). Sõja-aastatel need kultuurisidemed soikusid ja viisid Balti Instituudi töö katkemise ja vormilise lõpetamisele 1950. Aastad selle ümber tähistavad kahtlemata Baltikumi-huvi madalseisu Rootsisis terve 20. sajandi jooksul.

Praegune Balti Instituut (BI)

Praegu aktuaalne Balti Instituut (BI, The Baltic Institute in Scandinavia), asukohaga samuti Stockholmis, asutati balti pagulaspoliitiliste ringkondade teadusliku eneseteostuse väljendusena 1970 ja kuulus esialgu Balti Komitee juurde. 1973 instituut iseseisvus ja jätkas tegevust omaette teaduslik-üldkultuurilise liikmesorganisatsioonina.

BI asutamisel väljendatud suurt optimismi kajastab laiahaardeline sihiasetuste loetelu, millest toome ära järgmist:

- levitada teadmisi eesti, läti ja leedu rahvaste kultuurist ja ühiskonnast enne ja nüüd;

- edendada uurimistegevust nende rahvaste kultuuri ja ühiskonna ümber;

- selle eesmärgiga korraldada rahvusvahelisi konverentse, sümposiooneid ja teisi kokkutulekuid, pidada loenguid, koostada ja esitada näitusi, korraldada kontserte, teatri- ja filmietendusi;

- arendada koostööd teiste baltihuviliste kultuuriliste ja teaduslike instituutide ja ühingutega nii Baltikumis kui välismaal;

- vahendada kontakte kultuuriisikutele ja teadlastele, kes on huvitatud baltialastest küsimustest.

Oma tähtsaimaks ülesandeks pidas BI juba oma tegevuse alguses uue huvi ergutamist Baltikumil kui unustusse vajunud Euroopa regioonil vastu. Nii ütles BI esimees Bruno Kalniņš BI asutamisel 1970, et "kogu pärastsoja perioodil ei ole tegelikult ükski rootslane kirjutanud doktoritööd Balti ajaloo, sotsiaalsete probleemide või lingvistika teemal", kuigi Baltikum on Rootsi lähemaid naabreid ja Rootsit seovad Baltimaadega sajad ajalooniidid. Kui üldse midagi on uuritud, siis on seda teinud balti põgenikud ise.

1970-ndate aastate teisel poolel hakkas BI, nähes ära oma ressursside piiratust, taotlema koostööd Stockholmi ülikooliga (Stockholms Universitet). Huvi oli ilmselt vastastikune. Erilisi teeneid sellise koostöö saavutamisel oli siiski BI toleleagssel kantseleiülemal Imant Rebasel (1919-1986). Ühiste jõupingutuste tulemusena ja Rootsi riikliku huvi väljendusena loodi 1980. aastal ülikooli juurde eriline Balti Uurimiskeskus (Centrum för Baltiska Studier, CBS). BI, mis jätkas tegevust liikmesorganisatsioonina (instituudil on praegu 200-300 liiget Rootsis ja välismaal), ja CBS sõlmisid üksteisega koostöölepingu, mis näeb nende tegevuses ette teatavat tööjaotust: kui CBS vastutab eeskätt teadusliku tegevuse eest, siis jääb BI ülesandeks üldkultuuriliste küsimuste viljelemine. Ühiselt korraldatakse igal teisel aastal Balti Konverents.

Esimestel aastatel majandati BI tegevust ühekordsete summadega peamiselt Haridusministeeriumist ja Sisse rändajate Ametist (Statens Invandrarverk). Alates 1985. aastast saab BI riiklikku toetust eelarve korras. BI on Rootsi, mitte pagulasorganisatsioon, mille liikmete hulka kuulub järjest kasvaval määral mitte-balti päritoluga isikuid. Instituudil on oma ruumid (praegu Solna linnas Stockholmi külje all) ning korter külalisuurijate majutamiseks nende Stockholmis viibimise ajal. BI lähimaks kaastööpartneriks on viimastel aastatel olnud, peale CBS-i, Rootsi Instituut (Svenska Institutet).

Raudkardinat paotamas

Vaadates tagasi BI rohkem kui 20-aastasele eksistentsile võib ütelda, et instituudil on erilisi teeneid, et juba 1970-ndate aastate lõpus õnnestus forsseerida Baltikumil ette riputatud raudkardinat. Kuigi BI sihiasetused sisaldasid algusest peale ettekujutuse, et mingis tulevikus hakkavad teadlased mitte ainult Rootsist ja mujalt vabast maailmast, vaid ka Baltikumist osa võtma Balti konverentsidest, oli see 1970-ndate alguse külma sõja õhkkonnas veel ebarealistlik mõte.

Oma avakõnes Balti 3. Konverentsi puhul 1975 püstitas Rootsi peaminister Olof Palme järgmise parooli kultuurivahetuse kohta: "Kultuurivahetus on see kasvumeedium rahvaste vaimse liikuvuse, sallivuse ja arusaamise teel, mis võimaldab läbikäimist vaatamata majanduslikele ja usulistele erinevustele. Selles valguses näen ma ka BI-le antud majanduslikku toetust". Olof Palme mõte oli, et BI võiks saada sillaks Rootsi ja Baltikumil vahel, kui ta otsib ja laiendab oma kontakte Baltikumil akadeemiliste ja kultuuriliste ringkondadega.

Uue kursi tulemusi ei tarvitsenud kaua oodata. Juba 1978 võttis esimesena Baltikumist dr. Ingrid Rüütel Tallinnast osa BI

korraldatud rahvaluule konverentsist Stockholmis. Sama aasta sügisel viibis BI kutsel Stockholmis ja Uppsalas rühm Baltikumis tegutsevaid teadlasi osalemas eesti muusika, kirjanduse ja lingvistika seminaridest.

1981. aastal õnnestus BI-l umbes 30 teadurit Baltikumist siia saada Balti konverentsist osa võtma hoolimata Nõukogude järelevalveinstantside vastutöötamisest. Kui keegi arvab, et teadlaste osavõtmise kohta peetavad "läbirääkimised" olid kerged ja meeldivad, siis on see sügav eksitus. Imant Rebane, kes neid läbirääkimisi korduvalt pidas, on allakirjutanule jutustanud, missugust enesesalgamist temalt nõudis inimestele sõiduloa "väljamangumine", eriti kui Nõukogude-poolseks otsustajaks oli tolleaegne Eesti kompartei kõikvõimas sekretär Rein Ristlaan, Karl Vaino parem käsi.

Ometi õnnestus niisugune raudkardina paotamine igal teisel aastal (ja vahel tihemini) rohkem ja rohkem. Jaan Kross on jutustanud, mida tähendas tol ajal Rootsi "värsket õhku hingama" pääsemine. See oli paljudele vaimse üleelamise tingimus. Seda aga ei ole ette kujutanud need balti põgenikud, kes siiasaabunud konverentsidelegaatide vastu plakatilega demonstreerimas käisid.

Balti Instituut, quo vadis ?

Pärast raudkardina lagunemist 1980-ndate aastate lõpus on Baltikumiga suhtlemine kardinaalselt muutunud. BI kui kultuurilise koordineerija roll ei ole enam sama ega ka sama tähtis. Kaugelt suurem osa kultuurikontakte toimub Instituudi vahendusega - otse. BI-l tuleb uusi tähiseid seada, kui ta ka tulevikus ennast õigustada tahab. Sellest, et BI hiljuti (pärast mitmeaastast planeerimist) uut ja iseenesest suurepärasest rootsikeelset kvartaaliajakirja "Baltisk Revy", mis vahendab kolme Baltimaa kultuuri, välja hakkas andma, seda on nagu vähe. Arvestades BI käsutuses olevaid ressursse.

10.7.1991.

Autor asendab selle lühiülevaatega BI kantseleiülemat Ivo Ilistet, kes mitmesugustel põhjustel ei jõudnud oma käsikirjaga valmis.

STOCKHOLMI ÜLIKOOLI BALTI UURIMISKESKUS

ALEKSANDER LOIT

Saamislugu

Balti Instituut (BI), asutatud Stockholmis 1970. aastal, oli algselt mõeldud teadusühinguna, mis pidi tegelema baltialaste uuringutega, esmajoones suunitlusega kaasaegsetele ühiskondlikele küsimustele. Majanduslike ressursside puudumisel ei suutnud aga BI arendada mingit püsivat ja organiseeritud teaduslikku tööd, mistõttu hakati varakult otsima võimalusi instituudi liitmiseks mõne Rootsi ülikooliga. Pärast mitmeaastaseid läbirääkimisi Rootsi ametiasutustega leiti 1980. aastal järgmine lahendus: Stockholmi ülikooli juurde loodi uus institutsioon, Balti Uurimiskeskus (Centrum för Baltiska Studier); endine Balti Instituut jäi püsima liikmesorganisatsioonina. Uurimiskeskus ja instituut arendasid algusest peale tihedat koostööd, kusjuures tekkis loomulik tööjaotus - uurimiskeskus tegeles teadustööga, instituut üldkultuuriliste üritustega.

Balti Uurimiskeskuse tegevus on interdistsiplinaarse iseloomuga. Ta uurimisaladeks on poliitilised, majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised olukorrad ja arengud Baltimaades vanimatest aegadest kuni tänapäevani. Enda uuringute kõrval peab Uurimiskeskus toimima ka baltialaste uuringute initsiaatorina ja koordineerijana.

Uurimiskeskuse määralisse koosseisu kuuluvad juhataja, kaks teadurit ja sekretär. Peale selle kuuluvad uurimiskeskuse personali teadurid tähtajalistest uurimisprojektidest (3-4 aastat), mille tegevust finantseeritakse eriliste summadega riiklikest uurimisfondidest. Uurimiskeskuse ametiruumid asuvad Stockholmi ülikoolis, Frescatis (D-majas), kus on ka keskuse Baltica-raamatukogu (praeguligemale 8000 tiitlit). Uurimiskeskusel on 4 peamist tööülesannet: uurimine, õpetus, dokumentatsioon ja rahvusvaheliste sidemete edendamine baltialaste uuringute valdkonnas.

Teaduslik uurimistöö ja õpetus

Teaduslik uurimistöö toimub mitmes vormis. Osalt tegeleb Uurimiskeskuse määraline personal õppe- ja administratiivülesannete kõrval oma uuringutega (Rootsiaegsed agraarolud Baltimail, Rootsi ja Baltimaade töölisliikumise sidemed 1920-ndail aastail, Läti ja

Rootsi riiklikud suhted iseseisvuse perioodil ja balti keelte morfoloogia probleemid), osalt käsitlevad keskuse juurde loodud uurimisprojektid eri probleemialasid (eestirootslaste demograafiline areng ja asustusala 18. ja 19. sajandil, eestirootslaste ümberasumine Rootsi Teise maailmasõja ajal, Baltimaade osatähtsus Rootsi ja Nõukogude Liidu suhetes 1917-1934, põgenemine Eestist Rootsi 18. ja 19. sajandil, konstitutsiooniline ja poliitiline areng Eestis 1930-ndail aastail, vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937, kunstielu Eestis kuni 1920-ndate aastateni, Eesti omavalitsus Saksa okupatsiooni ajal 1941-1944 ja Skandinaaviamaade majanduslikud huvid Baltikumis 1918-1940).

Peale selle on mitmed Balti Uurimiskeskuse poolt korraldatud sümposionid ja - koostöös BI-ga organiseeritud - iga teine aasta Stockholmis toimuvad baltialaste uuringute konverentsid käsitlevad erilisi ulatuslikumaid uurimisalasid (Skandinaavia ja Baltimaade varased sidemed arheoloogiliste leidude valgusel, Tartu rootsiaegne ülikool, rahvuslikud liikumised Baltikumis 19. sajandil, Baltimaade poliitiline, majanduslik, sotsiaalne ja kultuuriline areng 1900-1914, Baltimaad rahvusvahelistes suhetes ida ja lääne vahel 1920-ndail ja 1930-ndail aastail). Suur osa kõigist neist uurimistöödest on avaldatud Balti Uurimiskeskuse publikatsioonisarjas "Studia Baltica Stockholmiensia", mis on üks Stockholmi ülikooli teadustööde kogumiku "Acta Universitatis Stockholmiensise" alaseeriast.

Baltialased uuringud ei ole küll iseseisev õppeaine Stockholmi ülikoolis, aga ainet võib vabalt valida erikursusena teiste õppeainete raamides, näiteks ajaloo. Sel juhul läbibvad üliõpilased erikursuse Balti uurimiskeskuse juures, kus toimuvad loengud, juhendamine väiksema teadusliku töö kirjutamisel ja eksamineerimine. Et Balti Uurimiskeskus tegeleb peamiselt teadusliku uurimistööga, hõlmab õppetöö esmajoonel doktorandide juhendamist. Õpetuse üheks vormiks on veel interdistsiplinaarne Balti Seminar, kus arutatakse käsilolevate uurimistööde probleeme, aga kus ka ohtralt esineb külalislektoreid, peamiselt Eestist. Peale selle on Uurimiskeskuse personal - eriti viimaseil aastail - olnud suuresti hõivatud loengute pidamisest teistes Rootsi ja välismaa ülikoolides, gümnaasiumiõpetajate kursustel, muuseumides, raamatukogudes ning vabaharidus- ja muudes organisatsioonides Baltimaade ajaloo ja tänapäeva küsimuste kohta.

Dokumentatsioon ja teaduslikud kontaktid

Balti Uurimiskeskuse kolmas tööülesanne, dokumentatsioon, hõlmab süstemaatilist andmete kogumist osalt nende teadusasutuste ja teadlaste kohta väljaspool Baltimaid, kes tegelevad baltialaste uurimisteedega, osalt nende arhiivide, raamatukogude ja erakogude kohta väljaspool Baltimaid, kus leidub materjale baltialaste teaduslike uurimistööde jaoks. Siinkohal on väärt mainida, et maailmas leidub suur hulk mitte-balti päritoluga teadlasi, kes tegelevad baltialaste uuringutega. Samuti leidub väärtuslikku senikasutamata allikmaterjali läänes asuvates arhiivides/ja kogudes balti ajaloo ja kultuuriloo uurimiseks.

Rahvusvaheliste sidemete edendamisel baltialaste uuringute valdkonnas on kontaktid ja koostöö loodud rea ülikoolidega, institutsioonidega ja organisatsioonidega läänes, näiteks Association for Advancement of Baltic Studies (AABS) USA-s ja

Kanadas, Baltische Historische Kommission Göttingenis ja Martin-Carl-Adolf-Böckler-Stiftung Mare Balticum Bad Homburgis, mõlemad Saksamaal ning Baltic Research Unit at the University of Bradford, Inglismaal. Kõige intensiivsem koostöö toimub aga ülikoolidega ja Teaduste Akadeemi^ate mõnede instituutidega Baltikumis.

Kontaktid ja koostöö hõlmavad üldise teadusliku informatsiooni, teaduslike publikatsioonide, kopeeritud allikmaterjali ja teadlaste ning külalislektorite vahetust Balti Uurimiskeskuse ja Baltimaade teadusasutuste vahel. Eriti rõõmustav on olnud, et juba 1980-ndate aastate algusest peale on iga aasta 4-5 nooremat teadlast Baltikumist saanud teha oma uurimistööd paari kuu jooksul Balti Uurimiskeskuse külalistena. Kulud on kaetud osalt Uurimiskeskuse eelarvesse võetud summadest, osalt Svenska Instituteti stipendiumidega. Koostööd on arendatud ka ühiselt korraldatud konverentside ja sümposionide ning ühiselt kirjastatud teaduslike teoste kaudu.

Olenedes hoopis suuremast huvist Skandinaavia ja eriti Rootsi vastu Eestis võrreldes Läti ja Leeduga, samuti võrreldamatult suurema ja aktiivsema eestlaskonnaga võrreldes lätlaste ja leedulastega, on ka Balti Uurimiskeskuse tegevus olnud suuresti domineeritud eesti aspektidest.

EESTI JA VÄLISEESTLASED - MÕTISKLUS

JÜRI-KARL SEIM

Mind on palutud kokku võtta käesoleva seminarisarja ettekanded ja neid analüüsida. Tahan kohe ütelda, et teema "Eesti ja väliseestlased" võib kergesti laiali valguda, sest väliseestluse ja kodueestluse kontaktid on täiesti plahvatuslikult arenenud viimaste aastate jooksul. Et kuidagi piiritleda teemat, siis olen piirdunud sidemetega Rootsi eestluse ja kodueestluse vahel, seda põhjusel, et ma neid kõige paremini tunnen. Ja et piiritleda teemat veelgi rohkem, siis olen käsitlemata jätnud ka rootslaste ja eestlaste vahelised sidemed. Tihtipeale on mõni väliseestlane kaastegev olnud nende tekkimisel.

Ajalooline ekspossee

Kõigepealt tahaksin liigitada nn. Välis-Eesti organisatsioone kahte valdkonda. Tuleb vahet teha Välis-Eesti organisatsioonide ja organisatsioonide vahel, kus väliseestlased tegutsevad.

Minu definitsiooni järele on tänase ettekande kontekstis Välis-Eesti organisatsioon selline, kus väliseestlased tegutsevad omavahel lähtudes iseendast ja kus neil ei ole vaja eriti arvestada asukohamaa seisukohtadega. Siia kuuluvad näiteks kõik väliseestlaste üldpoliitilised organisatsioonid, nagu Eesti Rahvusnõukogu, Eesti Komitee ja Rootsi Eestlaste Esindus, aga ka ühiskondlikud organid, nagu Eesti Kool (see kool on küll põhiliselt majandatud Rootsi rahadega, kuid kooli õpetamine ja metoodika arvestavad esmajoones neid, kelle lapsed koolis käivad ja kes eraannetuste kaudu majanduslikult toetavad kooli tegevust) ja Suvekodude Kuratoorium. Lõpuks kuuluvad siia ka vabatahtlikkuse alusel töötavad organisatsioonid alates Eesti Kultuuri Koondisest ja skautidest kuni intiimorganisatsioonideni välja. Intiimorganisatsioonide, s.o. üliõpilasseltside ja korporatsioonide, tähtsus isiklikus ja ühiskondlikus elus oli varemalt väga suur ja seda juba iseseisvuse ajal.

Aga väliseestlased ei tegutse mitte ainult oma ühingutes, nad on ka aktiivsed asukohamaa organisatsioonides. Selline aktiivsus on aastatega tõusnud olenedes uue generatsiooni pealekasvamisest, kus noored juba rakenduvad asukohamaa ellu. (See nähtus heidab tegelikult valgust väikese sisserännanud rahva vaiks

assimileerumise kohta teise rahva kultuuri.) Loomulikult toimub ka väliseestlaste aktiivsuse nihkumine, mis puutub Eesti küsimuste käsitlemisse, asukohamaa organisatsioonidesse.

Näitena nooremate väliseestlaste agarast osalemisest poliitikas võiks tuua Ida-Euroopa Solidaarsuskomitee. Kultuuriga on tegelenud Balti Instituut ja teaduslikul orbiidil Balti Uurimiskeskus. Siia kuulub ka puht äriiline tegevus, mis näiteks firma "Välis-Eesti" puhul on pikemat aega aset leidnud eesti kultuuri vallas. See firma on olnud peamiselt ühe mehe töö, kelle panusest aga paljud on olnud sõltuvad.

Kokkuvõttes esineb väliseestlaste tegevuses kaks eri tegevusvälja:

- i) Organisatsioon, mis on loodud väliseestlaste huvides omavaheliste sidemete pidamiseks
- ii) Organisatsioon, kus väliseestlased küll tegutsevad, aga mis tegelikult ei ole loodud nende jaoks.

Väliseestlaste tegevuse liigitamine nendesse kahte leeri võimaldab ka mõista nende käitumist sidepidamisel Kodu-Eestiga.

Enne perestroikat

Kui enne Stalini surma (1953) sidemed kodumaaga peagu puudusid, välja arvatud mõne juhusliku välismaal postitatud kirja näol (kirjavahetus välismaaga oli Nõukogude kodanikele keelatud), siis sellele järgneval sula perioodil kontaktid aeglaselt taastusid posti ja külaskäikude läbi, mis olid rangelt eraviisilised. Külaskäigud toimusid enamasti välismaalt Eestisse, vähem vastupidises suunas. Välis-Eesti organisatsioonidele oli loomulikult vastuvõetav mingeid ametlikke sidemeid luua kodumaaga seni, kui okupatsioonivõim seal istus pukis. Seda eriti poliitilistel organisatsioonidel, kelle ühine, ja ma ütleksin, ainuke siht on olnud iseseisva Eesti taastamine. Sellest ei ole kunagi taganetud.

Paraku on selline hoiak lukustanud väliseestlaste sidepidamise Kodu-Eestiga ka teiste organisatsioonide läbi, mille tegevuskava ei ole olnud poliitiline. Samuti on survet avaldatud eraisikutele kontaktide pidamisel kodumaaga. Peamised survekanalid on olnud lehed, Eesti Päevaleht ja Teataja, aga on esinenud ka otsemõjutamist eraisiku vastu, näiteks on toimunud mitmed väljaheitmised intiimorganisatsioonidest kodumaaga suhtlemise pärast. Sellepärast toimusid paljud külaskäigud saladuskatte all või vähemalt ei tahetud nendest avalikult rääkida. See omakorda tähendab, et tegelikult puudusid Välis-Eesti organisatsioonidel üldsegi sidemed kodumaaga. Isegi mitteametlikud sidemed puudusid, sest keegi ei soovinud ju oma kontakte avalikult turule tuua, kui tal neid järke oli.

Üheks erandiks oli siin Ants Kippari tegevus 1980-ndate aastate esimesel poolel, kus ta peamiselt telefoni teel suhtles dissidentidega kodumaal. Neid kontakte pidasid väliseestlased siiski eetilisel puhtaks, sest küsimus oli just dissidentides, kes

olid opositsioonis okupatsioonivõimuga. Hiljem sai Kippari tegevusest Eesti Vangistatute Vabastamise Abistamiskeskus (EVVA), millel omakorda olid tihedad sidemed MRP-AEG'ga (Molotov-Ribbentropi Pakti Avalikkusele Esitamise Grupp) ja tulevase ERSP'ga (Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei).

Nendest organisatsioonidest, millest oleme kuulnud oma kevadises seminarisarjas, on Eksiilvalitsus, Eesti Päevaleht, Teataja ja Eesti Kultuuri Koondis head näited organisatsioonide kohta, kellel tegelikult mingeid kontakte Eestiga enne perestroikat ei olnud.

Oli ka teisi võimalusi suhete arendamiseks Eestiga, mida soodustas Nõukogude võimu de jure tunnustamine Baltikumis Rootsi poolt. Ma ütleksin, et just de jure tunnustamine andis tollases külma sõja kontekstis võimaluse suhelda mõne Rootsi asutuse kaudu.

Ka Rootsi ametlikud kontaktid Baltikumiga olid kuni 1960-ndate aastateni väljaarendamata. Pärast külma sõda jõuti siin selgusele, et oleks vaja mingisugust kanalit, mille kaudu võiks suunata mittepoliitilist kultuurilis-humanitaarset tegevust Eesti, Läti ja Leedu poole. Balti Instituut ja hiljem Balti Uurimiskeskus said just pikapeale nendeks väljunditeks, mille kaudu võis sidemeid arendada. Mõlemad organisatsioonid on loodud Rootsi rahadega ja tegutsevad lähtudes põhiliselt Rootsi vajadustest. Sellest hoolimata on nende tegevust paljudes küsimustes aktiveerinud välisbaltlased, eriti väliseestlased.

Sidemete pidamine Baltikumiga on siin toimunud tihtipeale baltlaste kaudu, kes oskavad kohalikke keeli, aga et organisatsioon ametlikult oli Rootsi organ, siis leidsid sidemete loojad, et siin ei saa olla/juttu mingist poliitilisest reetmisest iseseisvuse taotlemise tagaõhjal. Sama kehtib ka nende ärimeeste kohta, kes tegutsesid oma tööandjate kaudu otsekontaktides Eestiga. Rootsi poolsete sidepidajate eesmärk oli apoliitiline.

Sidepidamiseks väliseestlastega pakkus Nõukogude Liit välja ühelt poolt organi VEKSA Ühing (Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühing, nn. VEKSA), teaduslike kontaktide loomise alal ka Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Peale selle tegutses Rootsi-Nõukogude Liidu Sõprusühing. VEKSA oli tegelikult ainuke organ Eesti pool (Lätis ja Leedus olid analoogilised organid), mille kaudu Kodu-Eesti kultuuriisikud said võimaluse Läänes käia. VEKSA oli loomulikult loodud poliitilistel eesmärkidel. 1970-ndate aastate teisel poolel organiseeris VEKSA kodumaal Välis-Eesti noorte jaoks seminare.

Kui kokku võtta kontaktid välis- ja kodueestluse vahel enne perestroikat, siis liigitaksin neid järgmiselt:

- i) Omaksete külastamine
- ii) Kultuurisidemete arendamine esmajoones 1970-ndatel ja 1980-ndatel aastatel
- iii) Teaduslike kontaktide arendamine
- iv) Dissidentide kaudu poliitiline side.

Teisi ametlikke või mitteametlikke sidemeid ei ole minu teada loodud.

Vaba Euroopa Raadio ja Ameerika Hääli ei tegutsenud ametlike kontaktide läbi või kui neil sidemeid oli, siis löid nad neid mitteametlikult peamiselt telefoni teel. Peale mõne üksiku erandi puudusid Rootsi ja Eesti vahel ka majanduslikud sidemed.

Rootsi poliitilised parteid, välja arvatud kommunistlikud parteid, ei pidanud Ida-Euroopa maadega, kaasa arvatud Nõukogude Liit, mingisuguseid suhteid. Minu teada poliitiliselt aktiivsed väliseestlased, kes kuulusid Rootsi kommunistlikusse parteisse, ei püüdnud ametlikke sidemeid luua nende maadega.

Mis on juhtunud pärast perestroika algust ?

Nagu kõik näevad, on olukord radikaalselt muutunud. Meie ettekandesari on hea näide sellest. Kontaktid on mitmekordistunud. Aga see ei tähenda veel, et kõik oleks normaalne.

Ma ei hakka kordama seda, mida nendes ettekannetes on juba nimetatud. Tahaksin siiski täiendada mõnda asja. Tõstaksin esile nähtusi, nagu kooride, rahvatantsugruppide, näitlejate ja muude taidlejate esinemised siin Rootsis, aga ka Eestis. Ka on Rootsi eestlased hakanud Eestist ametlikult kutsuma kultuurigruppe siinsetele suurüritustele, nagu on Vabariigi aastapäeva pühitsemine, Estival ja laulupeod. Ära ei tohi unustada Välis-Eesti ja Kodu-Eesti kirjanike kokkusaamist Helsingis 1989. Peale selle on korraldatud mitmeid ühiseid kirjanduslikke seminare.

Eestile on olnud tähtis ka väliseestlaste toetus ja side poliitiliselt. Eesti Muinsuskaitse Selts oli üks esimesi, kes siin algatust näitas. Nüüd ma arvan, et nende tegevus on muutunud selleks, milleks tema nimi kohustab, ja et poliitikaga tegelemine on läinud kodumaal peamiselt otseste võimuorganite ja parteide kätte. Peamine poliitiline koostöö on toimunud Kodanike Komiteede ja Eesti Kongressi kaudu.

Poliitilised kontaktid Kodu-Eesti ametlike organite ja Välis-Eesti vahel on seni olnud võrdlemisi tagasihoidlikud. Eranditena paistavad välja omavaheline informatsiooni vahetamine Eksiilvalitsuse ja Ülemnõukogu saadikute vahel ja Kodu-Eestist kutsutud poliitiliste kõnede pidajate kohaletoomine Vabariigi aastapäeva pühitsemisel.

Siinkohal võiks veel tutvustada üht minu arvates väga head koostööd, mida seni võibolla vähem tuntakse. Juba üle aasta on Eesti valitsus ja teised kõrged ametlikud esindajad katsunud kaasa aidata Stockholmi võimukandjate mõjutamisel Eesti Kooli tuleviku suhtes. Kas Eesti Kool saab endale uued ruumid või mitte, see on veel lahendamata, kuid ma ütleksin juba nüüd, et koostöö selles küsimuses on viljakas olnud. Arvan, et saame tulevikus tihti näha seda laadi koostööd küsimustes, mis puudutavad meid endid ja kus meile abi võib tulla Kodu-Eestist.

Lõpetuseks

Tahaksin esitada veel mõned mõtted, mis nõuavad läbimõttlemist väliseestluse poolt tema sidemetes endise kodumaaga.

Esiteks. Väliseestlastel tuleb endale teadvustada, et nad oma jõul ei suuda enam kuigi kaua oma identsust alles hoida. Arvan, et selline suures skaalas tegutsemine, millega me siin Rootsis oleme harjunud pärast sõda ja mis nüüd hakkab kahanema, lakkab kiiresti olemast enne selle sajandi lõppu. Näiteks eesti skautlus oli tegevuse poolest oma haripunktil 1970-ndate aastate lõpul. Nüüd tegutseb veel vaevaliselt ainult kaks lipkonda Göteborgis. Stockholmis ei ole enam ühtki.

Kui peetakse soovitavaks, et eestlus siin keele ja kultuuri näol edasi püsib, siis on hädatarvilik, et sidemed ja suhted Kodu-Eestiga areneksid nii, et väliseestlase vajadus oma eesti identsusele oleks rahuldatud. Praegu veel on väliseestlusel võimalus seda arendada esmajoones oma aktiivse initsiatiivi läbi, ise võttes kontakti igas valdkonnas.

Teiseks. On olemas oht, et väliseestlased ja kodueestlased ajajooksul rohkem ja rohkem üksteisest eemalduvad. Mitte ainult Eestis ei puudu teadmised väliseestluse kohta, kuigi selles on püütud viimastel aastatel järele jõuda, vaid sama mure kehtib ka väliseestlaste kohta, mis puutub nende teadmistesse kodumaast. Meie teadmised kodumaa kaasajast, kultuurist ja ühiskonnast on väga ähmased. Peab meeles pidama, et kui soovime end pidada üheks ja samaks rahvaks üksteisest aru saades ja üksteist mõistes, siis tuleb ka väliseestlastel omandada põhifakte näiteks sellest, mis Kodu-Eestis on läbi elatud pärast sõda.

Kolmandaks. Poliitiliselt peaks väliseestlus tegema järelduse, et võitlust iseseisvuse heaks enam ei juhita väljaspoolt, vaid kodumaalt. See tähendab, et väliseestluse roll on nüüd teistsugune kui enne. Arvan, et üks väliseestlase tähtsaid rolle võiks nüüd olla maakler, vahendaja kodu- ja asukohamaa vahel. Tuleb ka aru saada, et iseseisvuse kättevõitlemine iseenesest ei lahenda kõike. Arvan, et väliseestlased peaksid tegelema kõikide nende küsimustega mis kodumaal päevakorral on, muidu lähevad lihtsalt arenemine ja aeg nendest mööda. Väliseestlastel tuleb ka endale selgeks teha, mida siiski tähendab iseseisvus, kuidas suhtub praegune väliseestlane oma Eesti kodakondsusse, mis moel tuleks Eestis omandit taastada jne.

Probleeme on väliseestlusel palju, ja eelnev mõtisklus võib olla raske, kuid optimistlikult vaadates praegusele arengule Nõukogude Liidus arvan, et 1991 võib tulla Baltikumile sama revolutsiooniline kui oli 1989-90 Saksamaale ja Ida-Euroopa maadele, mis siis ka väliseestlusele võiks tähendada uut arengufaasi.

Veskijärvel 1. juunil 1991

PE ^A / 1223 A

SISUKORD

Saateks		
Eesti Vabariigi valitsus eksilis	Enno Penno	3
Eesti noortetööst Rootsi tingimustes	Jaan Seim	6
Eestiga majandussidemeid loomas - jutuajamine Toomas Käbin'iga	JS	10
Eesti sotsiaaldemokraatiast paguluses	Raimond Kolk	16
Eesti Kultuuri Koondise sidemetest Eestiga	Alur Reinans	19
Aja Kiri - eestlaste ülemaailmne sideorgan	Enno Klaar	23
Kaks eesti infokeskust	Ülo Ignats	29
Eesti kool Rootsis - minevik, olevik, tulevik	Ivar Paljak	33
Eesti majanduslik olukord	Rudolf Jalakas	39
Müncheni raadio osa kodumaaga suhtlemisel	Aleksander Terras	43
Balti Instituudiga raudkardinat paotamas	Jüri Seim (Ivo Iliste)	49
Stockholmi ülikooli Balti Uurimiskeskus	Aleksander Loit	52
Eesti ja väliseestlased - mõtisklus	Jüri-Karl Seim	55

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00003562 2